

MADDÉ YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

25 Temmuz 2018

- 2372 SCHULTHESS, Sara. *Tahrif* in the digital age. *Ancient Worlds in Digital Culture*. Ed. Claire Clivaz, Paul Dilley, David Hamidović in collaboration with Apolline Thromas. Leiden: Brill, 2016, (Digital Biblical Studies, 1), pp. 214-230. "How *tahrif* is used in the digital age and interacts with New Testament textual criticism."

Tahrif-
190155

593 SCHULTHESS, Sara. *Tahrif* in the digital age.
Ancient Worlds in Digital Culture. Ed. Claire Clivaz,
Paul Dilley, David Hamidović in collaboration with
Apolline Thromas. Leiden: Brill, 2016, (Digital
Biblical Studies, 1), pp. 214-230. "How *tahrif* is
used in the digital age and interacts with New
Testament textual criticism."

Tahrif
190155

01 Mayıs 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

1773 KEATING, Sandra Toenies. Revisiting the charge
of *tahrif*: the question of supersessionism in early
Islam and the Qur'an. *Nicholas of Cusa and Islam: polemic dialogue in the late Middle Ages*. Ed. Ian
Christopher Levy, Rita George-Tvrtković, Donald
F. Duclow. Leiden: Brill, 2014, (Studies in Medieval
and Reformation Traditions, 183), pp. 202-217.

Tahrif
130155

01 Mayıs 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

29 Kasım 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 990 KEATING, Sandra Toenies. Revisiting the charge of *tahrif*: the question of supersessionism in early Islam and the Qur'an. *Nicholas of Cusa and Islam: polemic dialogue in the late Middle Ages*. Ed. Ian Christopher Levy, Rita George-Tvrković, Donald F. Duclow. Leiden: Brill, 2014, (Studies in Medieval and Reformation Traditions, 183), pp. 202-217.

Tahrif-
180155

(180155) Tahri'f
(180103) TaqyivMADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

٤٨٩ - ٤٣١

تغيير وتغيير

٥ - تنجّس الماء الكثير بتغيير أحد أو صافيه
الثلاثة بالنجاسة^(١).٦ - كَيْفِيَّةُ تَطْهِيرِ الْكَثِيرِ الْمُتَغَيَّرِ^(٢).٧ - هل يطهر الكثير المتغير بزوال التغيير^(٣).٨ - طهارة ماء الاستنجاء بشرط عدم
التغيير^(٤).٩ - حرمة شرب العصير العنبي مع تغييره
بالشيش^(٥).١٠ - طهارة بصاق شارب الخمر إذا لم يتغير
بالخمر^(٦).١١ - تغيير الثمر أو الزبيب في الماء^(٧).١٢ - تغيير عادة المرأة^(٨).١٣ - استحباب تغيير الهيئة واللباس في
المصيبة^(٩).١٤ - عدم دفن الميت المشتبه موته إلا بعد
التغيير^(١٠).

(١) أنظر: الجواهر ١: ٧٥ و ٧٧، وعنوان «اعتصام».

(٢) أنظر الجواهر ١: ٩٠.

(٣) أنظر الجواهر ١: ١٦٥.

(٤) أنظر: الجواهر ١: ٣٥٧-٣٥٨، وعنوان «استنجاء».

(٥) أنظر الجواهر ٦: ١٤ و ٢٩.

(٦) أنظر الجواهر ٣٦: ٤١٤.

(٧) أنظر الجواهر ٦: ٢٩.

(٨) أنظر الجواهر ٣: ١٤٨.

(٩) أنظر: الجواهر ٤: ٢٧١، وعنوان «تعزية».

(١٠) أنظر: الجواهر ٤: ٢٥، وعنوان «احتضار».

تغيير وتغيير

لغة:

التغيير مصدر غير، تقول: غيرت الشيء
تغييراً: أزلته عما كان عليه، فتغير هو^(١).ففي التغيير يحتاج إلى معيّر، وفي التغير
يتغير بنفسه. تقول: غيرت الماء، وتغير الماء بنفسه.

اصطلاحاً:

يراد به المعنى اللغوي نفسه.

الأحكام:

تترتب على التغيير والتغير أحكام كثيرة
يطول التعرّض لجميعها، فلذلك نحيل الكلام عنها
إلى مواطنها الأصليّة، وإنما نشير إلى عناوينها
إرشاداً لمن يطلب البحث حولها.١ - حرمة تغيير وتحريف القرآن الكريم^(٢).٢ - حرمة تغيير أحكام الشرع^(٣).٣ - تغيير اجتهاد المجتهد^(٤).٤ - عدم تغيير الواقع برأي المجتهد^(٥).

(١) أنظر المصباح المنير: «غير».

(٢) راجع عنوان «تحريف».

(٣) راجع العناوين: «تشریح» و«بدعة».

(٤) راجع العناوين: «اجتهاد»، و«إجزاء»، و«تقليد»، في

قسمي الفقه والملحق الأصولي.

(٥) راجع الملحق الأصولي: «مخطئة» و«تصويب».

وحدهً وشفيره^(١)، فالتحريف هو إمالة الشيء عن الحدّ الوسط والاعتدال إلى الطرف، وإزالته عمّا هو عليه، ومنه انحرف عن كذا، أي مال عنه^(٢).

بمثابة استعمال الآلة القتّالة، سواء كان ذلك في فلاة أو مضيق^(١).

اصطلاحاً:

تغيير لفظ الكلام أو إزالته عمّا أريد منه^(٣)، ومنه قوله تعالى: ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾^(٤). وهذا التغيير قد يحصل في اللفظ مثل تغيير «بريد» إلى «يزيد»، و«خُلِقَ» إلى «خَلَقَ»، ونحو ذلك.

التحريض على المسابقة:

حرّضت الشريعة على المسابقة في أمور تساعد المسلمين على الاستعداد للقاء الأعداء والدفاع عن الإسلام والمسلمين، كالمسابقة في الرمي، تحقيقاً لقوله تعالى: ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ﴾^(٢).

وقد يحصل في المعنى كما سيأتي.

ولذلك جوّزت الرهان على ذلك، بل جوّزت أن يكون الرهان من بيت المال، بينما لم تجوّز أخذ الرهان في الموارد الأخر^(٣). ويجوز تحريض المتسابقين على السباق، نعم قالوا: لا يجوز أن يجلب أحد المتسابقين معه فرساً لا راكب عليه؛ ليحرّض به فرسه على العدو^(٤).

الفرق بين التحريف والتصحيف:

قال الفيومي: «التصحيف هو تغيير اللفظ حتى يتغيّر المعنى المراد من الموضوع، وأصله الخطأ، يقال: صحّفه فتصحّف، أي غيّر فتغيّر حتى التبس»^(٥).

فالتصحيف على ما قاله هو التغيير في اللفظ المنتهي إلى التغيير في المعنى.

وقد تقدّم أن التحريف هو تغيير في اللفظ، أو في المراد منه مع المحافظة على اللفظ.

أمّا عند أهل الحديث، فيرى بعضهم اتحادهما، قال التهانوي: «التحريف... في اصطلاح

تحريف

لغة:

تفعيل من الحَرْف، وحَرْفٌ كلُّ شيءٍ طرفه

(١) انظر الصحاح: «حرف».

(٢) انظر: المصباح المنير، والقاموس المحيط: «حرف».

(٣) انظر رياض السالكين ٧: ٢٠٣.

(٤) المائة: ١٣، والنساء: ٤٦.

(٥) المصباح المنير: «صحف».

(١) انظر الجواهر ٤٢: ٤٢.

(٢) الأنفال: ٦٠، وانظر الجواهر ٢٨: ٢١١.

(٣) انظر الجواهر ٢٨: ٢٢٥.

(٤) انظر: القواعد ٢: ٣٧٦، والتحرير ٣: ١٧٢.

Kur'an (tahrif uqra. me. dgr)

Razi, Tafsir, XIX, 160-

827 DI MATTEO, I. Il "tahrif" od
alterazione della Bibbia secondo i musul-
mani. *Bessarione* 38 (1922), pp. 64-111,
223-260

TAHRIF

SUBAT 1993

KUR'AN

Y4-961654

MAL Allāh, Muhammad.
(Shī'ah wa-tahrif al-Qur'ān)

الشيعية وتحريف القرآن / محمد طال الله ؛ تقديم
محمد أحمد النجفي . - بيروت : دار الوعى
الاسلامى ، 1982 .

129 p. ; 24 cm-

Bibliography: p. 126-128.

£EL.20

On Shiites according to Sunite views;
special reference to the Koran.

L&S-Islam.

-
- 1 LEVENT TOSLAK, Kur'an'a göre semavi kitapların tahrifi meselesi Tevrat örneđi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2008

 - 2 OSMAN BAYRAKTUTAN, Semantik analiz yöntemi açısından Kur'an'da Tahrif kelimesi, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011

 - 3 HATİCE ERKOÇ, Kur'an'a göre Yahudilerin dini tahrifi, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2005

History of Christian-Muslim Relations

Edited by

David Thomas, University of Birmingham
Tarif Khalidi, American University of Beirut
Gerrit Jan Reinink, University of Groningen
Mark Swanson, Lutheran School of Theology at Chicago

VOLUME 13

- Tahrif (190155)

- Kur'an (111379)

Narratives of Tampering in the Earliest Commentaries on the Qur'an

By

Gordon Nickel

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	227918
Tan. No:	299.1 NIC.N

Tahrif

23 Mayıs 2015

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

BRILL

LEIDEN • BOSTON
2011

فناى صفات است در جمع به طور کلی و فناى ذات در حق با ايمان شدن از ديگران (رسائل شاه نعمت الله، ۱۷۳۴). و بالاخره مولوى گوید:

از مقامات تبیل تا فنا

پایه پایه تا ملاقات خدا (مثنوی، دفتر سوم، ۲۴۱).

منابع: در متن مقاله یاد شده است. علی رفیعی

تبدل امثال ← تجدد امثال

تبدیل رأی، اصطلاح اصولی در مورد تغییر رأی مجتهد و احکام مترتب بر آن. توضیح اینکه گاه مجتهد بر اثر دستیابی به مدرک جدیدی در مسئله، مانند رسیدن به یک مقید یا مخصیص. در فتوای خود تجدید نظر می نماید. در این صورت یا مجتهد فقط رأی قبلی خود را از دست می دهد و یا علاوه بر این، رأی و نظر جدیدی اتخاذ می کند. حالت دوم، تبدیل رأی نامیده می شود. تبدیل رأی یا در صورتی است که مدرک رأی پیشین قطعی بوده و مدرک رأی جدید نیز قطعی یا تعبدی است یعنی بر مبنای اصول و امارات است. و گاه مدرک رأی نخست تعبدی، و مدرک رأی دوم قطعی یا تعبدی است. در هر حال، اگر مدرک رأی نخست قطعی باشد، مقتضای قواعد اولیه آن است که عمل سابق صحیح است - خواه رأی دوم قطعی باشد یا تعبدی - مگر اینکه دلیل خاصی بر اجزاء و عدم لزوم اعاده و قضاء وارد شود. اما در صورتی که رأی نخست بر اساس مفاد اصل یا اماره بوده، در صورت تبدیل، بنابر طریقت (← طریقت) همانند فوق خواهد بود. ولی بنابر سببیت (← سببیت) مسئله دارای تفصیلی است. به طور کلی در مورد تبدیل رأی به این نظرات برمی خوریم: تفصیل میان سببیت و طریقت که در بالا بدان اشاره شد، تفصیل میان احکام و متعلقات و موضوعات، تفصیل میان عبادات و عقود و ایقاعات.

منابع: کفایة الاصول، آخوند خراسانی؛ منتهی الاصول، موسوی

مصطفی بروجرودی

بجنوردی، ج ۲.

تبدیل به احسن، از اصطلاحات فقه در کتاب وقف و به

معنای تبدیل مال موقوفه است به چیزی که برای موقوف علیهم نافع تر است. حکم به جواز تبدیل به احسن مبتنی بر حکم به جواز بیع وقف است. یکی از شرایط صحت بیع، آزاد بودن (= طلق تام) مبیع است، بنابراین اگر متاعی وقف باشد، بیع آن جایز نیست، و دلیل عدم جواز اخبار و روایاتی است که ممکن است در آنها ادعای تواتر کرد (وسائل، ۳۰۳/۱۳-۳۰۷؛ جوهر، ۳۵۷/۲۲). از متفردات شیعه حکم به جواز بیع وقف در شرایطی خاص است (تصار، سید مرتضی (علم الهدی) به نقل از مأخذ پیشین) و شیخ طوسی این

حکم را به «مذهبتنا» نسبت می دهد و جایز می شمارد (مبسوط، ۳۰۰/۳). عامه بیع وقف را مطلقاً و در هیچ شرایطی جایز نمی دانند (جوهر، ۳۶۲/۲۲). حکم به جواز بیع وقف در شرایط خراب شدن موقوفه و یا دیگر شرایطی که در متون فقهی امامیه ذکر شده است، سخت مورد اختلاف است تا آنجا که صاحب جوهر می گوید در مسائل مربوط به وقف هیچ مسئله ای این چنین مورد اختلاف نیست و خود نظرات فقها را در فروع مختلفی که مربوط به جواز بیع وقف است در دوازده قول طبقه بندی کرده است (جوهر، ۳۱۶/۲۲-۳۶۷). شیخ انصاری ده صورت ذکر می کند که احیاناً بعضی از فقها در این صورت ده گانه، فتوی به جواز بیع وقف و تبدیل آن به چیزی که برای موقوف علیهم نافع تر باشد داده اند (مکاسب، ۲۹۱-۲۹۸). این تبدیل در اصطلاح «تبدیل به احسن» نام دارد، و گرچه همانطور که گفتیم، بعضی آن را از متفردات شیعه دانسته اند. در عین حال فتوا به جواز بیع وقف و تبدیل آن به احسن در بعضی از فروع، درین عامه نیز مشاهده می شود (خلاص، شیخ طوسی، ۵۵۱/۳).

قانون مدنی ایران در مبحث دوم راجع به وقف، بیع وقف را در صورتی جایز می داند که موقوفه خراب شود یا خوف آن باشد که منجر به خرابی گردد بطوریکه انتفاع از آن ممکن نباشد به شرط آنکه عمران موقوفه متعذر باشد یا کسی برای عمران آن حاضر نباشد و اگر بعضی موقوفه خراب یا مشرف به خرابی شود بطوریکه انتفاع از آن ممکن نباشد همان بعضی فروخته می شود مگر اینکه خرابی بعضی سبب سلب انتفاع از بقیه شود درینصورت تمام فروخته می شود و تبدیل موقوفه هم باید اقرب به غرض واقف باشد (مواد ۸۸ تا ۹۰ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران).

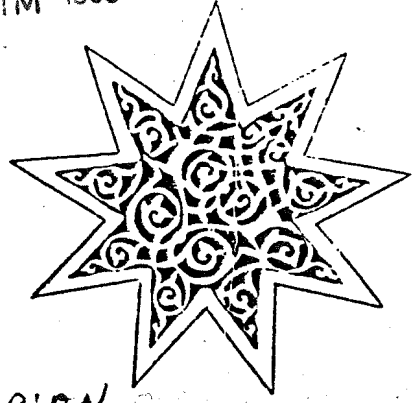
منابع: در متن مقاله یاد شده است. صالحی کرمانی

تبرع، بدون چشم داشت کار نیکی را که واجب نیست انجام دادن، بدون سؤال چیزی بخشیدن، تبرع بالعطاء: اعطی من غیر سؤال، و به معنای تطوع نیز آمده است (← تطوع)

منابع: لسان؛ اقرب الموارد؛ المنجد. صالحی کرمانی

تبرّی ← توتلی

تبریز، شهر (جمعیت در ۱۳۶۷ ش، ۱۰۲۹۷۴۶ نفر)، مرکز شهرستان تبریز (جمعیت در ۱۳۶۵ ش، ۱۵۲۷۲۹۱ نفر) و مرکز استان آذربایجان شرقی. شهر تبریز در ۴۶ درجه و ۱۷ دقیقه طول شرقی، ۳۸ درجه و ۵ دقیقه عرض شمالی، در ارتفاع ۱۳۵۱/۴ متری از سطح دریا و در فاصله ۷۴۲ کیلومتری (راه شوسه) راه آهن) شمال غرب تهران واقع شده است. وسعت شهر تبریز ۱۲۷/۳ و وسعت شهرستان ۱۸۰۰ کیلومتر مربع است.

KUR'AN

«تفسیر و علوم قرآن»

- 1- صیانة القرآن من التحريف، محمد هادي معرفة. (قم، دارالقرآن الکریم، ۱۴۱۰). ۲۴۳ ص. ۶۵۰ ریال.
- 2- التحقیق فی نفی التحریف عن القرآن الشریف، علی حسینی میلانی. (قم، دارالقرآن الکریم، ۱۴۱۰). ۳۷۱ ص. وزیری. ۸۵۰ ریال.
- 3- ذکر در قرآن عباسعلی جهان مبین. (انتشارات ناس «تهران» - 230283. TEHRAN. KUR'AN O. GENEL KANULAR).
- 4- انسان در قرآن، اسدالله بیات. (تهران، بخش فرهنگی دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۸). ۲۵۳ ص. وزیری، ۱۱۰۰ ریال.
- 5- دائرة المعارف قرآن الکریم (۸)، جمعی از محققین. (تهران، گنجینه قرآن کریم کتابخانه چهل ستون مسجد جامع، ۱۴۱۰). ۱۸۳ ص. وزیری. ۱۰۰۰ ریال.
- 6- روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن (مجلدهای ۱۰ و ۱۳). حسین بن علی بن احمد الخراعی. (انتشارات بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۶۸).
- 7- مفردات القرآن فی مجمع البیان، الیاس کلانتری. (تهران، انتشارات بنیاد، ۱۳۶۶). ۴۴۴ ص. ۱۵۰۰ ریال.
- 8- بدیع القرآن، عبدالعظیم بن عبدالواحد بن ابی الاصح، ترجمه علی میروخی فملاورجانی. (مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸). ۵۳۰ ص. ۲۰۰۰ ریال.
- 9- الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن والسنة، محمد الصادقی. (قم، انتشارات فرهنگ اسلام، ۱۴۰۸ ق). وزیری، ۳۹۶ ص. ۱۵۰۰ ریال.
- 10- تفسیر البیان ترمکی (دو جلد)، مترجم: محمد حسن موسی زاده مشکوری. (قم). ۴۹۱ + ۵۳۲ ص.

«اخلاق و عرفان»

1- منية المرند فی أدب النفید والمستفید، شهید ثانی، تصحیح رضا مختاری. (قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۸). ۴۹۶ ص. ۲۰۰۰ ریال. این اثر در شماره آینده به طور گسترده معرفی خواهد شد.

2- جهاد اکبر بضمیمه مکرم الاخلاق، مرحوم محمد رضا تهرانی. (انتشارات صدوق، ۱۳۶۸). ۷۵ + ۱۶۰ ص. ۲۱۰ ریال.

3- هدیه الصالحین، آیه الله حاج سید علی علم الهدی. (قم، انتشارات انصاریان، ۱۳۶۸). ۱۳۸ ص. رقمی: ۵۰۰ ریال.

4- شمع جمع (شرح و تفسیری بر بخشی از غزلیات حضرت امام- قده)، محسن بیگلر. (۱۳۶۸). ۱۷۲ ص. ۷۰۰ ریال.

5- الحقائق فی محاسن الاخلاق و قرة العیون فی المعارف والحکم، العلامة المحدث فیض الکاشانی، تحقیق: الحاج محسن عقیل. (قم، دارالتکاب الاسلامی، ۱۴۰۹ ق). ۵۳۶ ص. وزیری.

6- عرفان حافظ، استاد مطهری. (قم، انتشارات صدرا، ۱۳۶۸). ۱۶۱ ص. رقمی: ۳۰۰ ریال.

7- فرمان به زیستی در آخرین لحظات عمر علی (ع)، سید احمد فقهی. (تهران، کتابخانه صدرا، ۱۳۶۸). ۲۳۷ ص. رقمی. ۴۰۰ ریال.

8- توحید علمی و عینی در مکاتیب حکمی و عرفانی میان آیتین علمین حاج سید احمد کربلایی و حاج شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی به ضمیمه تزییلات و محاکمات استاد علامه حاج سید محمد حسین طباطبائی بر سه مکتوب او سید (قده) و شیخ (ره) و تزییلات تلمیذ علامه آیه الله سید محمد حسین تهرانی بر چهار مکتوب آخر مرحوم سید و شیخ. (قم، انتشارات حکمت، ۱۴۱۰ ق). ۴۳۲ ص. وزیری. ۲۶۰۰ ریال.

9- بررسی اندیشه عرفانی عطار، دکتر احمد محمدی. (انتشارات ادیب، ۱۳۶۸). ۲۹۵ ص. رقمی، ۱۸۵۰ ریال.

10- جامع الاسرار و منبع الانوار به انضمام رساله نقد النقاد فی معرفة الوجود شیخ سید حیدر آملی. (چاپ دوم، تهران، انجمن ایرانشناسی فرانسه و شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸). ۷۶ + ۸۲۵ ص. وزیری. ۴۲۰۰ ریال.

«فقه و اصول»

1- ایضاح الحججه فی شرح العروة (الجزء الثانی). الشیخ محمد

181694
SEHIDI
SANI

AHLAK
- CIHAD

060333
FEYZI
KASANI

ALI
- OMER

050935
HAYDAR
CI-AMALI

gono che alcuni tratti della Bibbia sono stati alterati, mentre altri son rimasti integri e genuini. Giova notare a proposito di costoro ch'essi credono genuini ed integri quei passi dell'Antico e del Nuovo Testamento che, secondo loro, si riferiscono a Maometto, ed in ispecie quei passi del Nuovo Testamento, da cui essi vogliono dedurre che Cristo sia puramente uomo. Finalmente gli ultimi, e son pochissimi, rigettano assolutamente tutta la Bibbia, credendola falsificata ed alterata.

Sicchè possiamo dire che la massima parte degl'islamiti, fatte pochissime eccezioni, ammettono per motivi diversi e sempre dal profilo di sostenere la loro religione la genuinità delle SS. Scritture.

Ora mi sia lecito rivolgere ai musulmani contemporanei, ai quali è toccato il vivere in tempi in cui gli studi biblici han fatto così grandi progressi, sincera esortazione che, mostrandosi coerenti col Corano, studino e meditino la S. Scrittura, affinchè possano colmare tante lacune, che lasciarono vuote i loro antecessori non per mala volontà o cattiva fede, ma perchè mancarono loro quei sussidi, che la scienza moderna ha coi suoi splendidi lumi somministrato a tutti i popoli civili.

Mons. IGNAZIO DI MATTEO.

LE DOGME DE LA RÉDEMPTION D'APRÈS LA THÉOLOGIE DE L'ÉGLISE ORTHODOXE

II.

Le conseil éternel de Dieu touchant la restauration du genre humain

B. *Le moyen.*

(Suite) (*)

J. Contonès expose ainsi le problème :

On demande si le mystère de l'Incarnation était nécessaire ou non. La réponse est manifeste. D'abord il est certain qu'absolument parlant l'Incarnation du Verbe Divin n'était pas nécessaire. Elle était entièrement libre, comme toute action de Dieu *ad extra*, comme la création est libre. Ceci est vrai même en supposant la déchéance du genre humain.

Mais s'il s'agissait de procurer à Dieu une satisfaction complète, l'équivalent de la quantité des péchés du genre humain, alors l'Incarnation devenait nécessaire. L'homme livré à ses propres forces (ὁ ψιλὸς ἄνθρωπος) était incapable de réparer l'offense commise vis-à-vis de Dieu. Seul un Dieu-Homme avait cette vertu (**).

(*) Voir *Bessarione*, fasc. 158-159, XXVI pp. 49-64.

(**) Ἐνταῦθα δὲ ζητεῖται πότερον ἢν ἀναγκαῖον τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως μυστήριον ἢ οὐ· ἔστι δὲ πρὸς τοῦτο δεκτὴ ἀπόκρισις· πρῶτον γὰρ βέβαιον, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρώπησις οὐδαμῶς ἦν ἀναγκαῖα, ἀλλὰ πάντως ἐλευθέρως πρὸς τὸν Θεόν, ἐπεὶ αὐτὴ ἡ τοῦ κόσμου δημιουργία, καὶ πᾶσα ἄλλη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ ἔξω ἐστὶν ἐλευθέρως· ἀλλ' οὐδὲ, ὑποθεθείσης τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἦν ἀπλῶς ἀναγκαῖα ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἐκείνου ἀνάγκησιν. Δεύτερον λεκτέον, ὅτι ἀναγκαῖα ἦν ἡ ἐνανθρώπησις πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δι' ἀξιολόγου, καὶ ἰσοτίμου ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ πληροφροῦ, καθὼ ψιλὸς ἄνθρωπος οὐκ ἠδύνατο προσφέρειν τῷ Θεῷ λύτρον ὑπὲρ ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων ἀξιολόγον, ὡς ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς ἠδυνήθη τελέσαι. *Op. c.* ch. 19, p. 59-60. — Même raisonnement chez Eug. Boulgaris:... τὰ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ γενόμενα, μεθ' ὑπερτελοῦς ἐλευθερίας γίνεταί· ἀπείρου γὰρ ὄντος, καὶ πάντη πάγθθεν μακαρίου, ἀνεπίδεῖς τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ πάντων ἢ ἀκροτάτη φύσις, ἐπομένως δὲ καὶ τῆς ἐνσαρκώσεως, ἅτε δὴ ἔργου ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ταύτης γνωριζομένης. *Op. c.* 4e livre, ch. 18, p. 570. — Nic. Coursoulas définit ainsi l'expression ψιλὸς ἄνθρωπος: ψιλὸν ἄνθρωπον ἐνταῦθα νοοῦμεν,

إظهار الحق

تأليف
الشيخ رحمت الله الهندي

١٣٣٠ - ١٣٣٢ هـ
١٨١١ - ١٨٩١ م

Dikron
Terakhir

Handwritten notes: (Handwritten text in Arabic script)

الكتاب في السقا

Kej:	7373
Tasrif No.:	291
	BAH. I

جزءان في مجلد واحد

الجزء الأول

دار التراث العربي للطباعة والنشر

ميدان المشهد الحسيني

تيمون ٩٣٦١٤٥

الشاهد الثالث عشر: وقع في الآية الثامنة والعشرين من الزبور المائة وعشر من سفر صموئيل الثاني لفظ « أرام » ، ولا شك أنه غلط والصحيح لفظ « أدوم » و آدم كلارك المفسر حكم أولا بأنه غلط يقينا ، ثم قال : الأغلب أنه من غلط الكاتب .

الشاهد الرابع عشر: وقع في الآية السابعة من الاصحاح المذكور : « أن أبسالوم قال للسلطان بعد أربعين سنة » ولفظ الأربعين غلط يقينا ، والصحيح لفظ الأربع : قال آدم كلارك في المجلد الثاني من تفسيره : « لا شبهة أن هذه العبارة محرفة » ثم قال : « أكثر العلماء علن أن الأربعين وقع موضع الأربع من غلط الكاتب » .

الشاهد الخامس عشر: قال « آدم كلارك » في المجلد الثاني من تفسيره ، ذيل الآية الثامنة من الاصحاح الثالث والعشرين من سفر صموئيل (١٠) الثاني : « قال « كنى كات » : في هذه الآية . في المتن العبراني ثلاث تحريفات عظيمة « فأقر ههنا بثلاث تحريفات جسيمة » .

الشاهد السادس عشر: الآية السادسة من الاصحاح السابع من السفر الأول من أخبار الأيام هكذا : « بنو بنيامين بالغ ، وبارك ، ويديعيئيل ثلاثة أشخاص » وفي الاصحاح الثامن من السفر المذكور هكذا : ١ « ولد بنيامين ولده الأكبر بالغ والثاني اشبيل والثالث أخرج » ٢ « والرابع نوحه والخامس رافا » وفي الآية الحادية والعشرين من الاصحاح السادس والأربعين من سفر التكوين هكذا : نسخة سنة ١٨٤٨ « بنو بنيامين بالغ ، وبارك ، واشبيل ، وجيرا ، ونعمان ، وايحي وروش ، ومفيم ، وحفيم ، وأرد » ففي العبارات الثلاث اختلاف من وجهين الأول في الأسماء ، والثاني في العدد حيث يفهم من الأولى أن أبناء بنيامين ثلاثة ، ويفهم من الثانية أنهم خمسة ، ويفهم من الثالثة أنهم عشرة ، ولما كانت العبارة الأولى والثانية من سفر واحد يلزم التناقض في كلام مصنف واحد ، وهو عزرا النبي عليه السلام ، ولا شك أن إحدى العبارات عندهم تكون صادقة ، والباقيتين تكونان كاذبتين ، وتحرير علماء أهل الكتاب في هذا الغلط واضطروا إلى نسب الخطأ إلى عزرا عليه السلام ، قال آدم كلارك ذيل العبارة الأولى :

الشاهد العاشر: وقع في الآية الثامنة والعشرين من الزبور المائة والخامس في العبرانية : « هم ما عصوا قوله » وفي اليونانية « هم عصوا قوله » (٨) ففي الأولى نفى والثانية اثبات ، فأحدهما غلط يقينا ، وتحرير علماء المسيحيين ههنا ففي تفسير هنري واسكات : « لقد طالت المباحثة لأجل هذا الفرق جدا والظاهر أنه نشأ أما لزيادة حرف أو لتزكته » فجامعو هذا التفسير اعترفوا بالتحريف ، لكن ما قدروا على تعيينه .

الشاهد الحادي عشر: وقع في الآية التاسعة من الاصحاح الرابع والعشرين من سفر صموئيل الثاني : « بنو إسرائيل كانوا ثمانمائة ألف رجل شجاع وبنو يهودا خمسمائة ألف رجل شجاع » وفي الآية الخامسة من الاصحاح الحادي والعشرين من سفر الملوك الأول : « فبنو إسرائيل كانوا ألف رجل شجاع ويهودا كانوا أربعمائة ألف وسبعين ألف رجل شجاع » فإحدى العبارتين ههنا محرفة ، قال « آدم كلارك » في المجلد الثاني من تفسيره ذيل عبارة صموئيل : « لا يمكن صحة العبارتين ، وتعيين الصحيحة عسير ، والأغلب أنها الأولى ، ووقعت في كتب التواريخ من العهد العتيق تحريفات كثيرة في مواضع أخرى والاجتهاد في التوفيق بين الآيات المتعارضة عبث والأحسن أن يسلم من أول الوهلة : الأمر الذي لا قدرة على انكاره بالظفر ، ومصنفو العهد العتيق ، وإن كانوا ذوي الهام لكن الناقلين لم يكونوا كذلك » فهذا المفسر اعترف بالتحريف ، لكنه لم يقدر على التعيين واعترف أن التحريفات في كتب التواريخ كثيرة ، وأنصف فقال ان الطريق الأسلم تسليم التحريف من أول وهلة .

الشاهد الثاني عشر: قال المفسر « هارسلي » في الصفحة ٢٩١ من المجلد الأول من تفسيره ذيل الآية الرابعة من الاصحاح الثاني عشر من سفر القضاة (٩) : « لا شبهة أن هذه الآية محرفة » .

(٨) في ترجمة ١٩٧ : « ولم يعصوا كلامه » (مز ١٠٥ : ٢٨) .
(٩) نص الآية : « وجميع يفتاح كل رجال جلعاد ، وحارب افرايم ، فحارب رجال جلعاد افرايم ، لأنهم قالوا : انتم منفلتو افرايم . جلعاد بين افرايم وبنسلي » (قض ١٢ : ٤) ووجه التحريف : أن جلعاد حارب سبط افرايم ، فكيف وهم يحاربونهم يقولون لهم : انتم منفلتو افرايم ؟ معنى قولهم انتم منفلتو افرايم أن جلعاد ما كانوا يحاربون افرايم .

(١٠) نص الآية : « هذه أسماء الأبطال الذين لداوود : يوشيب شبث التحكوني ، رئيس الثلاثة ، هو هز رمحه على ثمان مائة قتلهم دفعة واحدة » وقد سبق الحديث عنها في الباب الأول .

VOLUMES PARUS :

I. — **La civilisation arabe en Espagne. Vue générale**, par E. LÉVI-PROVENÇAL, professeur à la Sorbonne (Nouvelle édition).

II. — **Séville musulmane au début du XIIe siècle. Le traité d'Ibn 'Abdun**, traduit et annoté par E. LÉVI-PROVENÇAL, professeur à la Sorbonne.

III. — **Introduction au Coran**, par R. BLACHÈRE, professeur à la Sorbonne.

IV. V. — **Le Coran**, traduction, notes et index, par R. BLACHÈRE, professeur à la Sorbonne.

VI. — **La littérature arabe depuis les origines jusqu'à l'époque de la dynastie umayyade**, par C. A. NALLINO. Traduction française de Ch. PELLAT.

VII. — **Islam d'Occident : études d'histoires médiévales**, par E. LÉVI-PROVENÇAL, professeur à la Sorbonne.

VIII. — **Les tendances modernes de l'Islam**, par H. A. R. GIBB, Professeur à l'Université d'Oxford. Traduction française de B. VERNIER.

IX. — **L'Évolution de l'Égypte, 1924-1950**, par M. COLOMBE, professeur à l'École des Langues orientales.

X. — **Le « Livre des Avars »**, de ĞĀHĪZ, traduction de Ch. PELLAT, professeur à l'École des Langues orientales vivantes.

XI. — **Le Commentaire coranique du Manâr**, par J. JOMIER, o. p.

Tahrif (190155)
s. 122 vol.

15 HAZIRAN 1954

est comparable à l'ondée qui tombe sur une terre féconde¹. » La constatation d'un tel état d'esprit a son importance lorsque l'on sait l'influence indéniable que les idées du *Traité de l'Unité divine* exercent sur beaucoup de musulmans modernes².

* * *

Il existe cependant un point sur lequel Rachîd Ridâ a fait porter plus sérieusement son effort de critique : la question de la valeur à accorder ou à ne pas accorder à l'Ancien et au Nouveau Testaments. La position du Cheikh Mohammad 'Abdoh et celle de son disciple sont ici fort différentes.

On sait, en effet, que le Coran accuse les Chrétiens et les Juifs d'avoir altéré leurs Écritures (*tahrif*)³. Une question se pose aussitôt : de quelle altération s'agit-il ? La quasi

1. *Ris. Tav.*, 132 / ar. 194.

2. Dans *al-Islâm wan-naçrâniya*, éd. 1349 H., p. 142-147, Cheikh 'Abdoh développe des pensées du même genre. Il groupe l'examen de tout ce que la civilisation européenne doit à l'Islam, sous quatre chefs.

1° Étant donné que l'Europe médiévale étouffait la science sous le poids de la religion, il fallut créer des sociétés secrètes et des associations publiques pour faire triompher la science. La science arabe servit alors d'instrument de libération, malgré les condamnations de savants au bûcher. Puis le Maître donne un exemple : l'ordre de paver les rues de Paris fut promulgué par les rois de France à l'imitation de ce qui se pratiquait à Cordoue. Et, malgré l'opposition des moines de Saint-Antoine, on interdit aux cochons de se promener en liberté. Après avoir traité en une demi-page les grandes idées, le Maître en consacre presque autant aux cochons de Saint-Antoine, comme si l'absence de ces animaux dans les rues de Paris était un des grands signes de l'influence civilisatrice de l'Islam sur l'Europe.

Les second, troisième et quatrième paragraphes signalent les causes de l'élévation de l'Europe. M. A. affirme, sans exemples, que le christianisme est opposé à la science et il énumère les étapes de ce qu'il considère comme une libération de l'esprit humain vis-à-vis du christianisme : Réforme du XVIe siècle, Révolution française, désaffection actuelle pour la religion. Il ne songe plus à parler de l'Islam dans ces pages : il faut supposer que ces manifestations sont pour lui le résultat de l'influence islamique, comme il l'affirme dans le *Traité de l'Unité divine*.

3. Nous gardons volontairement un certain flou dans la traduction de *tahrif* (altération). Car opter pour un sens précis serait prendre parti dans le débat auquel il est fait allusion. M. Blachère traduit par « détourner le discours de son sens ».

15 HAZIRAN

LE
COMMENTAIRE CORANIQUE
DU MANÂR

TENDANCES MODERNES
DE L'EXÉGÈSE CORANIQUE EN ÉGYPTÉ

PAR

J. JOMIER, O. P.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	60076
Tas. No:	297.2 JOM.C

PARIS

ÉDITIONS G.-P. MAISONNEUVE & Cie

1954

totalité des musulmans opine pour une falsification de la lettre même de ces Écritures. Il existe toutefois quelques rares penseurs pour qui cette falsification de la lettre est impossible, en raison du respect religieux dont tous les peuples ont entouré leurs Livres Saints ; il s'agirait seulement d'exégèse malhonnête, refusant de voir dans le texte ce qu'il dit clairement et gauchissant par des gloses trop habiles, le sens réel des phrases maîtresses. Ibn Khaldoun, par exemple, n'admet pas l'altération systématique du texte de la Bible que possédaient les Juifs à son époque. Évidemment, ce penseur reconnaît la vraisemblance d'altérations matérielles, fautes de copistes, etc., mais il ajoute aussitôt que, dans ce cas, la critique permet de retrouver un texte correct¹.

De nos jours, Cheikh Mohammad 'Abdoh représente une exception lorsqu'il se range à cet avis ; mais sa position est fort nette. Nous n'en voulons pour preuve que trois passages absolument clairs du Commentaire.

Dans le premier, il s'agit précisément des prophéties qui se trouveraient dans la Bible et les Évangiles et qui annonceraient Mahomet. Le Maître se borne à faire une simple réflexion. Après avoir noté que certains accusent les Juifs et les Chrétiens d'avoir fait disparaître les passages en question, il rejette ce grief comme « déraisonnable ». Et il écrit : « Car il n'est pas possible que les gens du Livre se soient mis d'accord sur tous les points de la terre, pour opérer ces suppressions. Et, au cas où (*law*) ceux d'Arabie l'auraient fait, la différence de leur texte et de celui que possédaient leurs frères de Syrie ou d'Europe centrale, par exemple, aurait été manifeste ». Le Maître accuse seulement les Chrétiens et les Juifs d'avoir interprété malhonnêtement leurs textes et d'avoir nié qu'il y ait été fait mention de Mahomet. Et pour qu'aucun doute ne subsiste dans l'esprit du lecteur, la stupé-

1. Ibn Khaldoun, *Ta'rikh*, Fez, Tétouan, Le Caire, 1936, t. I, p. 8. Cette opinion est violemment prise à parti par Chakib Arslân dans le *molhaq lil-jaz' al-awwal*, même éditeur, même date, p. 51-68, où il accumule pêle-mêle des références au mouvement de critique libérale en Europe.

27 SUBAI 2008

بهرامی، محمد

۱۰۲۵- «نقد مستندات قرآنی نظریه

تحریف کتاب مقدس»، پژوهشهای قرآنی،

پیاپی ۳۳، ص ۸۰-۹۱، فارسی، کتابنامه: ۹۰-۹۱.

کد پارسا: A64635 *Ahd-i Atila*

Tahrif
کتاب مقدس از دیدگاه قرآن

در این مقاله، نویسنده به تحقیق و نقد و ارزیابی

آن دسته از آیات قرآن می‌پردازد که از آنها چنین

برداشت می‌شود که کتاب مقدس (عهدین) مورد

تحریف قرار گرفته است. وی ابتدا هر یک از این آیات

را مطرح می‌سازد و سپس ادعای تحریف کتاب مقدس

را در مورد آنها رد می‌کند. وی به این نتیجه می‌رسد

که این قبیل آیات دلالت بر تحریف اصطلاحی ندارد

و حد اکثر دلالت آن بر تحریف معنوی کتاب مقدس

می‌باشد. زیرا اگر دلالت بر تحریف کلی داشته باشد، با

آیاتی از قرآن که تورات و انجیل را هدایتگر خواننده

ناسازگار خواهد بود. وی تحریف جزئی انجیل و تورات

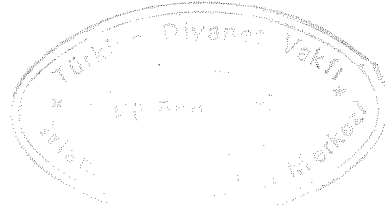
را نیز نمی‌پذیرد، زیرا معتقد است در این صورت تمام

تورات و انجیل از حجیت خواهد افتاد.

Tahrif
-
Musahhaf

جوانب أخرى من التصحيف والتحرif

Mecelle'tü'd-Dirasatü'l-Lugavüyye, c. 16, sy. 4, 1430/2009, Riyad.

02189 -

20 NISAN 2010

فضل بن عمار العماري

جامعة الملك سعود

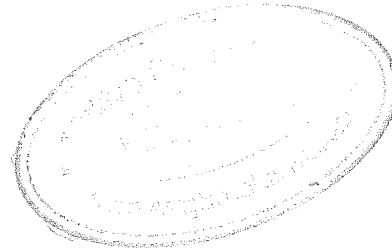
ss. 217-262

إن المطلوب فعله أولاً هو اجتياز الدهليز والرصيف التاريخي المتكون خلال أربعة عشر قرناً تمتد بين عصر أداء الرسالة النبوية بإيصال الوحي إلى البشرية وبين عصرنا للوصول عبرها إلى عهد الرسول (صلى) لادراك أبعاد وكيفية معنى الرسالة المحمدية تحت الظروف السياسية والاجتماعية والثقافية المحيطة بها آنذاك. تم التحرك من تلك النقطة ثانياً إلى عصرنا لتنبية الناس ما تفيدته الرسالة المحمدية من معنى حقيقي ساذج غير ملتبس بالتلقينات البشرية في الوقت الحاضر وما ستفيدته من المعاني الأصلية الساذجة في المستقبل. وإن الذين سيحققون هذه المهمة هم علماء الاسلام الذين لديهم خبرة عن اصول العلوم الاجتماعية والعلوم الاسلامية ومصادرها.

إن هذا الأصول الثموى تطبيقه يستلزم فترة طويلة حرجة كالدراسة قدماً للرصيف التاريخي الطويل المتكون منذ اربعة عشر قرناً. فإن هذا الأصول سيفيد لنا كيفية وصول الرسالة المحمدية مجتازاً غير مصفاة الشروط الثقافية الاجتماعية والظروف الاقتصادية الاجتماعية وأخيراً الظروف السياسية الاجتماعية. والفائدة الثانية من تطبيق هذا الأصول هي ادراكنا من خلاله ما كان الدين معروضاً للتفسير والتلقينات الدينية بتأثير الظروف المحيطة في نفس الفترة. وأخيراً تمهدلنا ميزة التفريق بين ما كان من الدين وما كان من التاريخ قد امتدج بالتراث الديني خلال الأمد البعيد السافل.

المترجم: وحدي بويطاش

خبير ديني مقرر في الهيئة العليا للشؤون الدينية

KUR'ÂN TARİHİ*

Prof. Dr. Muhammed Beyyûmî MEHRÂN

Çeviren: Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

A) Hz. Peygamber Döneminde Kur'ân-ı Kerim'in Yazılması

Kur'ân-ı Kerim bizzat âyetin ifadesiyle: "Ona ne önünden ne de arkasından bân- tûn yanaşmadığı, O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilen..."¹ ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) 23 sene zarfında², olaylara ve halin getirdiği ihtiyaçlara göre peyderpey indirilen ilâhî bir kitaptır.³ Kur'ân'ın âyet ve sûreleri nazil olur olmaz anında yazılıyordu. Çünkü bir veya birden fazla âyet indiğinde Hz. Peygamber: "Bu âyetleri falan sûrenin filan yerine koyunuz." diyordu. Hadislerde gelen bilgilere göre de Cebraîl (a.s.), Hz. Peygambere bir veya birden fazla âyet indirdiğinde şöyle diyordu: "Ey Muhammed! Şüphesiz Allah sana bu âyetleri şu sûrenin şurasına, şu âyetin sonuna koymayı emretmektedir." Bu sebeple âlimler, Kur'ân-ı Kerim'in mushaf haline getirilmesinin "tevkîfî" olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunun anlamı şudur: Bugün elde mevcut bütün mushaflarda müşahede ettiğimiz bu tevkîfî metotla Kur'ân'ın tertibi,

(* Bu makale Prof. Dr. Muhammed Beyyûmî Mehran'ın, "Dirâsâtü'l-Tarihîyye Mine'l Kur'âni'l Kerim" adlı beş kitaptan müteşekkil seri eserlerinin 1.Kitap, s. 19-37. sahifelerinden alınmıştır. Ayrıca kitapta bölümün başlığı "Kur'ân-ı Kerim" olarak ifade edilmişse de, muhtevanın tamamı itibarıyla "Kur'ân Tarihi" olarak tercüme edilmiştir.

1 Fussilet:42.

2 Bkz. Sahih-i Buhari, 6/96.

3 Kur'ân, hicretten önce 13 ila hici 11. seneleri arasında (miladi:610-632), birçok sebepten dolayı peyderpey, parça parça nazil olmuştur. Bu sebepler şunlardır:

- Kâfirlerin işkence ve eziyetleri karşısında, Hz.Peygamberin kalbini sağlamlaştırılması.
- Vahyin nitizülü esnasında Hz. Peygambere iltifat ve ıhsanda bulunmak.
- İlahî hükümlerin teşriinde tedricîlik.
- Müslümanlar için Kur'ân 'ın ezberlenmesinin ve anlaşılmasının kolaylaştırılması.
- Hadisler ve olaylar takip edilerek anında bu olaylara katçı nyanında bulunmak
- Kur'ân'ın kaynağını göstermek, onu her şeyi hikmetle yaratan ve her türlü övgüye layık olan Al lah'm indirdiğini ifade etmektir. (Bkz. Muhammed Ali es. Sabûn, et 'Tibyan fi Ulûm'ul Kur'ân, s.40-49; M. Abdullah Draz, Medhalin ile'l Kur'âni'l-Kerim, s. 33; M. Said Ramazan el Buti, Min Re vai'l-Kur'ân, s. 36-41).
- Araplar ümmî bir millettir. Yazı yazma aralarında yaygın değildi. Hatta içlerinde yazı yazmayı bilen kimseler nadirdi. Güzel yazı yazanlar ise daha nadirdi. Dolayısıyla Kur'ân toptan indirilseydi, Kur'ân'm hepsini yazmaları güçleri dahilinde olmazdı. O zaman bu durumda Kur'an âyet ve sûrelerinin hepsini yazmaları onlara zor olurdu. Şayet yazsalar hatadan tahrif ve bozulmaktan kurtulamazlardı. (Muhammed abu Zehra, el Kur'ân, s. 23-24).

beyanında açıkça zikredilme veya sözleşme konusunun temel niteliğine bakılarak anlaşılma yoluyla saike ulaşılabilir derler. Subjektif eğilimde olanlar ise bu delili, objektif eğilimde olanların kabul ettikleriyle sınırlı tutmaz, saike gösterge olarak karineleri de yeterli bir delil görürler. Bu sebeple saik düşüncesi subjektif eğilimli mezheplerde kendisine geniş bir alan bulduğu halde, objektif eğilimdeki mezheplerde sınırlı kalmıştır.⁶⁴

İstanbul Üniversitesi

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sayı: 2, İstanbul-2000, s. 221-256.

0.2370

KUR'ÂN-I KERÎM AÇISINDAN İLÂHÎ KİTAPLARIN TAHRİFİ MESELESİ

Arş Gör. Necmettin GÖKKİR*

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımızda ehl-i kitaptan bazılarının kendi kitaplarına karşı bir takım olumsuz tavır içerisinde bulduklarını görebiliriz. Ancak gösterilen bu olumsuz tavrın bizzat vahyin kendisinde mi, yoksa vahyin korunmasına rağmen, onun kelimelerinin, kavramlarının ve âyetlerinin anlamlarında, yorumlarında mı olduğu hususu tartışılmalı bir konudur.

İslâm alimleri ilâhî kitapların tahrifi konusunda genel olarak, üç farklı görüş beyan etmişlerdir.

1. Bazıları ilâhî kitapların lafız ve mana bakımından tahrif edildiğini iddia eder,
2. Aksini savunanlara göre ise tahrif ve tebdil kitapların metninde değil tefsirinde meydana gelmiştir.
3. Bu iki grup arasında orta bir yer tutan üçüncü bir grup ise, ilâhî kitapların lafzının pek az kısmının tebdil edildiğini, asıl *tebdil* ve *tahrif*'in onun tefsirinde meydana geldiğini savunmaktadır.

Tevrât'ın lafız ve mana bakımından tahrif edildiğini savunanların başında İbn Hazm (ö. 456 h.) gelir. İbn Hazm mevcut ilâhî kitapların metin ve kaynak kiritiğini yapmış ve bu kitapların özellikle de Tevrât'ın ilâhî vasıfta bir kitap olabileceğini reddetmiştir.¹

Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kitapların tahrifi ve tebdili ile ilgili ifadelerinin, "yorumda tahrif ve tebdil" olduğunu savunanların başında ise İbn Haldûn (ö. 808 h.) gelmektedir. O, "içinde Allah'ın Hükmü bulunan Tevrat yarılarında

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Bkz. İbn Hazm, *Kitabü'l-Fasl*, c. I, s. 155, Mısır 1312. İbn Hazm bu konuyu önce *Izharu't-Te'vil* adlı eserinde ele almıştır. Ancak bu eser elimizde mevcut değildir. Goldziher'e göre İbn Hazm bu kitabını, yine kendisine ait, *Kitabu'l-Fasl* adlı eserine almış bulunmaktadır. (Daha fazla bilgi için bkz: Goldziher, *Ehl-i Kitaba Karşı İslam Polemiği I*, (çev. Cihat Tunç) s.252, İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, c. IV, 1980.)

⁶⁴ Bkz. Düreyni, a.g.e., s. 443; Sivar, a.g.e., s. 546.

31 MART 2003

- ابن عبد البر : القصد والأتم ، مطبعة السعادة ، القاهرة ١٣٥٠ هـ ، ومعه كتاب الإنباه على قبائل الرواة .
- ابن عميرة الضبي ، أحمد بن يحيى : بغية الملتبس في تاريخ رجال أهل الأندلس ، طبعة مصورة عن طبعة مدريد سنة ١٨٨٤ م بعناية المستشرقين كوديرا ورييرا ، مكتبة المثنى ببغداد .
- ابن فرحون : الدياج المذهب في معرفة أعيان المذهب . القاهرة ١٩٥١ م .
- ابن كثير : البداية والنهاية . مطبعة السعادة ، القاهرة .
- نشوان بن سعيد الحميري : شمس العلوم ودواء كلام العرب من الكلوم . أشرف على طبعه القاضي عبد الله بن عبد الكرم الجرافي اليمني ، القاهرة وبيروت .
- الثوري ، شهاب الدين : نهاية الأرب في فنون الأدب . طبعة دار الكتب المصرية ، القاهرة ١٩٢٣ م ، وما بعدها .

ألوان من التصحيف والتحريف

في كتب التراث الأدبي المحققة

« محاولة لعرض آفات التصحيف والتحريف على أساس منهجي تطبيقي »

الدكتور صالح الأشر

تمهيد

كتب فلوير في أواخر أيام حياته إلى إحدى أديبات عصره يقول باعتزاز كبير : « إنما نحن ، أعني رجال الأدب ، نحن وحدنا الناس ، وبتعبير أوفى ، إنما نحن وحدنا تراث البشرية » وقد عبّر الأديب الفرنسي الشهير بهذا القول عن إيمانه بأن التراث الأدبي هو أهم جانب في التراث الإنساني كله ، ولا نحسبه مبالغاً في ذلك ، فالتراث الأدبي في كل حضارة من الحضارات الإنسانية هو مقياس تقدّمها ورفقيها ، والتراث الأدبي عند العرب دليل على رفعة الحضارة الإسلامية التي ساهموا في بنائها وازدهارها بأوفى نصيب ، ويطيب لبعض الدارسين لحضارة الإسلام من المستشرقين ، أن يحكموا بأن « المساهمة الوحيدة العظيمة التي ساهم بها العرب في الحضارة الإسلامية هي تراثهم الأدبي^(١) » وفي مثل هذا الحكم مبالغة لا تخلو من غرض يدعو إلى الغضب من نصيب العرب الكبير في بناء الجوانب الأخرى من حضارة الإسلام .

ومهما يكن فإن الأمم جميعاً تهتم بالحفاظ على تراثها الأدبي ، وتعمل على إحيائه ونشره ، فتسعى دور النشر لديها إلى تقديمه في طبعات أنيقة مُحققة ، ومجلدات مُذهبة متسلسلة ، يحرص الناس على اقتنائها في دورهم ومكاتبهم ، وأمتنا العربية منذ بداية عصر النهضة الحديثة بدأت تستيقظ بعد

(١) حضارة الإسلام : لغوستاف غرونيوم : ص ٢٨٨ .

Mecelleto Mecmar'el-Lugafit'el-Arabiyye

bi-Dimesk, c-67/2 (1992), s.225-305

Dimesk.

Düğü / Kizap
Kütüphaneleri Mecvuttur

17 MAYIS 1993

-Tahrif

Rabbaniyon posehinde

American Journal of Semitic Languages
and Literatures, LVIII / 1 (1941)
p. 23-48

ther of her except that she possessed a pair of pearl earrings or pendants, each pearl said to be the size of a pigeon's egg and therefore of fabulous value, so that they became proverbial in the saying "acquire it (any rare and valuable object) even for (the price of) Maria's earrings." According to some, Maria made a gift of these to the Ka'bah. Others, however, state that they were treasured by the Ghassanids and passed from generation to generation and decorated the crown of the last of the dynasty, Jabalah ibn Ayham, when he came to Makkah in 637 to render homage to 'Umar I.⁶⁴

Our search for pre-Islamic Arab queens has netted us some two dozen of these, in a period of over sixteen centuries, and in territories that stretched from Ctesiphon to Rome and from the Black to the Arabian Sea. This is by no means a poor showing, since we are dealing with peoples and territories whose history, for great stretches of this long period, particularly from the Arab approach, is known to us only in spots. Neither is it surprising that under these conditions we can gain no more than a fleeting glimpse, or at best see but a hazy shadow, of something like the half of the number of queens that have come to our attention. In the case of the rest of these queens, thanks largely to non-Arabic sources, we are made more or less fully acquainted with royal women of the first caliber. They ruled either in their own right or as consorts, regents, and queen-mothers, some exercising power in more than one of these roles. Some of them, like the Queen of Sheba, seem to have been rulers of independent states; others, like Te'lkhunu and Mawia, became allies and vassals of the great empires of their day; still others, like Samsi and Zenobia, gained more lasting fame by defying their imperial neighbors; finally, there were the Emesan princesses who came to control the destiny of the Roman Empire itself. At the head of the list stand the Roman empresses, Julia Domna and Julia Mamaea, yet in the popular mind their greater achievements have been overshadowed by the meteoric career of the "Empress of the East," the illustrious and immortalized Zenobia.

UNIVERSITY OF CHICAGO

⁶⁴ Cf., e.g., Maidāni, *Majma' al-Amthal* (Bulāq, 1867), I, 204; *Aghāni*, XIV, 4.

KORAN AND AGADA
THE EVENTS AT MOUNT SINAI

JULIAN OBERMANN

In rebuking the Jews of his day for their failure to recognize him as the prophet of God, Mohammed often reminds them of their similar attitude of unbelief and rebellion against the prophets of former days, especially against Moses. These homilies of rebuke, addressed to the Jews and based on evidence from their own Scripture, form a literary feature of the Koran, particularly characteristic of the Medina suras. To be sure, Mohammed considers himself not the founder of a new religion but rather a protagonist of the age-old religion of the Book, the religion of Abraham and Moses. This conception remains manifest through the entire period of his prophetic activity—a period comprising the last twenty years of his life. He sees himself as a warner to all the world, and his mission is no more to proclaim the truth to the pagan Arabs than it is to confirm and to verify the truth to the Jews and the Christians, who had obtained it "before." No wonder, therefore, that the word of God that had been revealed to the "people of the Book" is forever reflected in his own revelations and referred to as an ultimate source of authority. In proportion, however, as he finds himself more and more disappointed in his hope of winning them over to his call, he exploits the authority of the Old Testament for his strife against the Jews with ever greater frequency and ever increasing forcefulness.

As we examine the share of the Old Testament in providing the religious and literary background of the Koran, we are confronted at the very surface with the following circumstances.

a) A given biblical passage or incident may be found to underlie the text of the Koran at a variety of places. This is as it should be, since the Koran represents the gradual accumulation of utterances revealed to, and pronounced by, Mohammed over a rather long period—a period of about twenty years, as we have seen. In itself, then, it is altogether natural that he should have had more than one occasion

04 NISAN 1997

أب ج ح د ذ ر ز س ش ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن ه و لا ي أب ج ح د ذ ر ز س ش ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن ه و لا ي أب ج ح د ذ ر ز س ش ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن ه و لا ي أب ج ح د ذ ر ز س ش ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن ه و لا ي

من قضايا الحرف العربي :

التصحيف والتحريف

أحمد رزق مصطفى السواحلي

كلية اللغة العربية
جامعة الأزهر فرع المنصورة

تمهيد

اعتمد العرب قديماً في تلقي العلم وتلقيته على السماع والمشاهدة والحفظ ، فلم تكن الكتابة أمراً ميسوراً ، كما لم تكن فنون الطباعة قد نشأت أصلاً ، فلما شاعت الكتابة ، وانحسرت الرواية الشفوية ، وانتشرت الطباعة الآلية ، فشا التصحيف والتحريف ، وقد تنبه العرب إلى ما ينطوي عليه هذا الأمر من خطر داهم ، ونبهوا على ذلك ؛ فكتبوا كثيراً من المؤلفات التي تعالج الداء ، وتصف طرق الوقاية منه ، ويمثل هذا البحث حلقة من حلقات دراسة القضية ، يبين نشأتها ، ويجلي مفهوم المصطلح ، ويؤرخ له ، ويصف بعض أسباب وجوده ، ويصلح بعض ما وقع منه في كتب التراث .

ومن المأثورات عن القدماء : « أن الكتب كالرجال ، تسعد وتشقى » ، ومن أسباب سعادة الكتاب أن يسلم من التصحيف والتحريف ؛ وذلك بأن يهين الله لتحقيقه فعلاً من فحول الفن ؛ فيخرجه على الصورة التي أرادها المؤلف ، يقيم عباراته ويصحح تصحيفاته ، ويحرد تحريفاته . كما أن من أسباب شقاء الكتاب أن ينسب فيه الخطأ ، ويفشو فيه التصحيف ، ويكثر التحريف ؛ فتحمل عباراته على غير وجوها ، أو يعرض لتحقيقه أحد أولئك الذين يؤثرون عبارة : « بياض في الأصل » ، أو نحوها ؛ من ثم يكون التحقيق عبارة عن نقل كلام من ورق أصفر إلى ورق أبيض !!

مفهوم التصحيف والتحريف :

عرف العلماء التصحيف والتحريف بتعريفات شتى^(١) ، أعدلها وأقربها إلى القبول أن التصحيف : تغيير في نقط الحروف أو ضبطها (حركاتها) ، مع بقاء صورها على ما هي عليه ، مثل : (حمزة / جمرة) ، (العذل / العدل) ، (العزب / العرب) ... إلخ .

والتحريف^(٢) : التغيير ، والعدول بالشيء عن جهته ؛ أخذاً من قوله تعالى : « وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يَحْرَفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ »^(٣) ، وقوله تعالى : « مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ »^(٤) ، وقوله تعالى : « يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ »^(٥) ، وعليه فالتحريف اللغوي : تغيير صورة الحرف من السين إلى الصاد أو العكس ، ومن الميم إلى الواو أو العكس ... كما يكون التحريف أيضاً بالزيادة أو

بالنقص ، مثل : (الشر / الشرق) ، (الأمر / الأمير) ، أو بتغيير مواقع الحروف ، وهو ما يُعرف بالقلب المكاني ، نحو : (النبوة / البتوة) ... ونستطيع أن نقول : إن التحريف أعم وأشمل من التصحيف .

ويجعل بعضهم التصحيف والتحريف مترادفين ، فلا يفرق بينهما ، غير أن هذا الاتجاه لا يُعول عليه بعد تخصص المصطلحات والعلوم في العصر الحديث .

مؤلفات على الطريق :

تنبه القدماء من علمائنا - رحمهم الله - إلى كثير من النصوص التي صحفت أو حرقت أو أزيلت عن وجوها ، وأشاروا إلى خطورة التصحيف والتحريف على النص ، ومما أثر عنهم في هذا المقام قولهم : « لا تأخذ القرآن عن مصحفي » ، ولا العلم عن صحفي^(٦) ، وأصله : أن قوماً من المتعلمين كانوا يأخذون العلم من الصحف دون أن

مفهوم التحريف

دراسة في تأصيل المصطلح

وليد محمد السراقبي

العين - الإمارات العربية المتحدة

21 MARCH 2009

تقديم :

كنت قد وقفت في عدد سابق من أعداد مجلة عالم الكتب الغراء ، عند مفهوم التصحيف، وحاولت التأصيل لهذا المصطلح . ولما كان مصطلح التحريف قرين المصطلح الأول ، جهدت - عبر هذه الدراسة المتواضعة - في التأصيل له ، وإماطة اللثام عن مدلولاته لدى كل من علماء اللغة ، وعلماء الحديث ، ومصنفي كتب التصحيف والتحريف . وعرّجت بعد ذلك للوقوف على نماذج منه كما تبدت في كتاب «التنبيه» لمحمد بن ناصر السلامي (ت ٥٥٠هـ)، الموضوع أصلاً لإزالة التصحيفات والتحريفات التي وقعت في كتاب «الغريبين» لأبي عبيد الهروي (ت ٤٠١هـ) . ثم وقفت عند أهم النتائج التي تنجم عن التصحيف والتحريف ، كما يعكسها كتاب «التنبيه» السابق ذكره .

ولست أدعي لهذه الدراسة أنها تنطق بالقول الفصل في هذا الميدان، بل هي ليست أكثر من محاولة جادة يحدها الإخلاص للوصول إلى مفهوم دقيق لهذا المصطلح ؛ فإن أصبت بفضل الله ومنته وتوفيقه، وإن كانت الأخرى ، فحسبي أنني اجتهدت، ومبلغ نفس عذرها مثل منجح، وفوق كل ذي علم عليم .

محرف، وحرّف الكلمة^(٥) .

مفهوم التحريف في معاجم اللغة :

وجاء في (تاج العروس) : «حرّف الشيء عن وجهه: صرّفه... والتحريف : التغيير والتبديل... وهو في القرآن: تغيير الحرف عن معناه والكلمة عن معناها. وقول أبي هريرة : أمنت بمُحرّف القلوب، أي بمصرفها، أو مميلها، أو مزيلها... والتحريف : قطّ القلم محرّفاً، يقال : قلمُ محرّف، إذا عدل بأحد طرفيه عن الآخر»^(٦) .

يأخذ التحريف في معاجم اللغة معنى التغيير^(١) والميل بالكلمة عن معناها، قال الخليل : «والتحريف في القرآن تغيير الكلمة عن معناها... وتحرف فلان عن فلان وانحرف واحرورف : أي مال»^(٢) .

فأصحاب المعاجم يذكرون للتحريف عدة معان، وهي : التغيير ، والتبديل ، والصرف ، والميل ، والإزالة. ويمكن توجيه هذه المعاني كلها إلى معنى التغيير والتبديل ، فصرف الشيء عن وجهه تغيير له، وكذلك إزالته والميل به .

وأصل ابن فارس الكلمة فجعلها تعني حد الشيء، والعدول، وتقدير الشيء . وأراد بالعدول : الانحراف عن الشيء، يقال : انحرف عنه ينحرف انحرافاً، وحرفته أنا عنه، أي عدلتُ به عنه، ولذلك يقال : مُحارَف، وذلك إذا حورف كسبه فميل به عنه، وذلك كتحريف الكلام وهو عدله عن جهته^(٣) .

ونلاحظ من جهة ثانية أن لا علاقة للتحريف بهيئة الكلمة ، وإنما هو تغيير يتناول دلالتها فحسب . فهو بخلاف التصحيف الذي هو تغيير في هيئة الكلمة، سواء أكان ذلك عن طريق النقط ، أو الرسم ، أو الحركة .

ويبدو أن الأصل في هذه الكلمة الدلالة على المحسوس، فالأصل فيها من تحريف القلم، إذا عدل بأحد طرفيه عن الآخر، ثم انتقلت فيما بعد إلى المجرد، قال الجوهري : «وتحريف القلم : قطّه مُحَرِّفاً»^(٤) . وقال الزمخشري أيضاً متدرجاً بالدلالة من المحسوس إلى المعنوي : «انحرف عنه، وتحرف، وحرّف القلم، وقلم

اكتوبة تحريف القرآن

بين الشيعة والسنة

رسول جعفری

۱۴۱۳

Herken (tasiri)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	34765
Tasnif No:	297-4 CAF-Ü

28 ARALIK 1995

Kur'an (Tarihi)

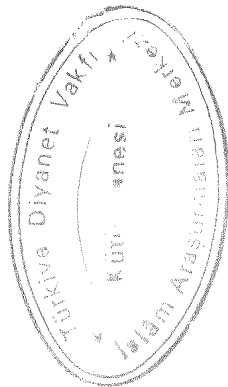
Edited by Stefan WILD

THE QUR'AN AS TEXT.

Leiden - 1996, s. 107-111.

DN: 42279.

● ZİEKİM 1996

OBSERVATIONS ON EARLY QUR'AN MANUSCRIPTS
IN ŞAN'Ā'

GERD-R. PUIN

The plan of Bergsträsser, Jeffery and later Pretzl to prepare a critical edition of the Qur'an was not realized, and the collection of variants derived from real old codices failed to survive the bombs of World War II.¹ Many more old manuscripts are accessible now, which would justify a new approach, but no such undertaking is in sight. It is true, unfortunately, that the (scriptural) variants are hardly helpful for a better understanding of much of the text which is still far from being as *mubīn* ("clear") as the Qur'an claims to be! Thus, even if a complete collection of variants could be achieved, it will probably not lead to a breakthrough in Qur'anic studies. Certainly, though, it will help to reveal the stages of Qur'anic (and Arabic) orthography.

An exciting "excavation" of old Qur'anic fragments took place in the Yemeni capital of Şan'ā' from 1980 onwards². The fragments were discovered in 1972 in the loft of the Great Mosque. Subsequently the (then) *General Authority for Antiquities and Libraries* took care of them in the *Dār al-Makhtū'āt*. Meanwhile the many thousand pieces of parchment have been cleaned and identified according to *Muşhaf*, *Sūrah* and *Āyah*; at this stage a complete microfilm documen-

¹ Information about the ambitious project can be gathered from scattered sources, like Arthur Jeffery: *Materials for the History of the Text of the Qur'an*. Leiden: Brill 1937, p. vii, 3-4 (esp. fn. 6);

Otto Pretzl in: Theodor Nöldeke: *Geschichte des Qurāns. Dritter Teil: Die Geschichte des Korantexts*, von G. Bergsträsser und O. Pretzl. Leipzig 1938 (repr. Hildesheim: Olms 1981), p. 249-251, 274;

Anton Spitaler: *Otto Pretzl, 20. April 1893-28. Oktober 1941. Ein Nachruf*. In: *ZDMG* 96 (1942) 161-170;

A. Fischer: *Grammatisch schwierige Schwur- und Beschwörungsformeln des klassischen Arabisch*. In: *Der Islam* 28 (1948) p. 5-6, fn. 4;

Arthur Jeffery: *The Qur'an as Scripture*. New York 1952, p. 103.

² Under the supervision of Albrecht Noth, Hamburg; the present writer was in charge of the scholarly as well as practical organization of the project from 1981 until 1985, when he was succeeded by his colleague H.-C. v. Bothmer for another two years.

KUR'AN'A YÖNELİK TAHRİF İDDİALARINA ZEYDİ TEPKİ

-Tahrif-
-Ressî-

Mehmet ÜMİT*

Özet

Kur'an'da tahrif (distortion) iddiaları, III./IX. asırda özellikle bu asrın ikinci yarısında yoğunlaşmıştır. Bu dönem, İmam olacak kimsenin nassta açıkça belirtilmesi anlayışı ve bunu temellendirme tartışmalarının yoğunlaştığı, İmâmiyye'nin onbirinci imâmı Hasan-ı-Askerî (260/874)'nin vefat edip, Şîa'nın adeta bir şaşkınlık ve arayış içinde olduğu zamanla da çakışır. Bu dönemde genelde Şîa tarafından öne sürülen Kur'an'da tahrif iddialarına yine Şîa'nın bir alt grubu sayılan Zeydîlerden eleştiriler gelmiştir. Bu çerçevede Kâsım Ressî (246/860), Kur'an'da Allah'ın kullarına itaati emrettiği ayetlerden bazılarını zikredip, bu ayetlerin mantıklı sonucu olarak Kur'an'da bir eksikliğin mümkün olmadığını ispata girişir. Zira Allah'a hakkıyla itaat edebilmek için Kur'an'daki emir ve yasaklardan herhangi birinin eksik olmaması gerekir. Ona göre tahrif iddiasını salih bir kimseye isnat etmenin de bir anlamı yoktur. Çünkü Hz. Muhammed vefat ettiğinde sahabeden Kur'an'ı yazı ve kıraat olarak pek çok kimse bilmekteydi. Daha sonra Kâsım, Hasan oğullarından birinin yanında Ali b. Ebî Tâlib, Selman ve Mikdat'ın el yazısıyla yazılmış bir mushaf gördüğünü ve onun mevcut Kur'an'ın aynı olduğunu kaydeder. Konuyu daha sistematik ve ayrıntılı bir şekilde ele alan Hâdî ile'l-Hakk (298/910), Kâsım Ressî'den farklı olarak Kur'an'ın bir kısmının kaybolduğu kabul edildiği takdirde ortaya çıkacak sonuçlardan bahseder. Ayrıca sekaleyn hadisini delil göstererek Kur'an'da bir tahrif olmasının mümkün olmadığını ifade eder.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Tahrif, Kâsım Ressî, Hâdî ile'l-Hakk, Şîa.

Abstract

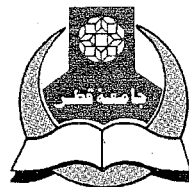
Zaydite Response to the Claims of Distortion in the Qur'an

The claims of distortion in the Qur'an increased especially in the second half of the 3rd/9th century. In this era, attempts to justify the thought that the person who would be the Imâm should be determined exactly by the *nass*, also increased, and also Hasan al-Asqari (260/874), the eleventh imam of the imâmate, died so the imâmate were in search of a new imâm. The claims of distortion in the Qur'an which were especially asserted by Shî'a were criticized by Zaydiyya which was considered as a subset of Shî'a. In this context, al-Qâsim al-Rassi (246/860), attempted to prove the integrity of the Qur'an by citing some verses of the Qur'an in which Allah ordered obedience to his creatures. According to al-Qâsim al-Rassi those verses indicates logically to the integrity of the Qur'an, because in order to act totally in obedience to Allah, there should be no deficiency in Qur'anic commands, prohibitions and permissions. In his view, to ascribe the distortion of the Qur'an to a follower of the prophet is also not acceptable, because while the prophet Muhammad died there were a lot of believers who memorised the whole Qur'an or copied it by writing. Al-Rassi also stated that he himself saw in the hand of a man, who belongs to sons of Hasan, a copy of the Qur'an that was written by the handwriting of Ali bin Abû Tâlib, Salmân and al-Mikdâd, and he declared that it was the same as the actual copy of the Qur'an. al-Hâdî ila al-Haq (298/910), who took the subject more systematically and more detailed, mentioned consequences when it is accepted some parts of the Qur'anic text were lost, as a difference from al-Rassi. Hâdî ila al-Haq, by citing the *thaqalayn* Hadith (Hadith of the two precious things) as an evidence, also declared it is impossible that there was a distortion in the Qur'anic text.

Key words: Qur'an, distortion, al-Qâsim al-Rassi, Hâdî ila al-Haq, Shî'a.

5 EKİM 2008

* Dr., Öğretim Görevlisi. Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi

كلية الشريعة والقانون
والدراسات الإسلامية

Tahrif
190155

25 EKIM 2009

سلامة القرآن من التحريف

وتنزيهه عن الباطل

أ. د. عدنان محمد زرزور

٨٠٦٥-٨٠٦٥

22 MART 2010

حولية
كلية الشريعة والقانون
والدراسات الإسلامية

العدد التاسع عشر

١٤٢٢هـ - ٢٠٠١م

20 EYLÖL 1922

IL « TAHRĪF » OD ALTERAZIONE DELLA BIBBIA SECONDO I MUSULMANI

La voce araba *tahrif* può significare il pronunziar male una parola in guisa che se ne alteri il senso ⁽¹⁾; il cambiarne erroneamente, sia nello scrivere che nel parlare, i punti vocali o qualche lettera ⁽²⁾; la condizione del calamo, quando la sua punta estrema, tagliata per adattarla ad uso di scrivere, non è retta, ma un po' inclinata ecc.; sicchè al-Qaffāl ⁽³⁾ ne dà la seguente comprensiva definizione riportata da Fahr ad-dīn ar-Rāzī nel suo commento al Corano ⁽⁴⁾: « Il *tahrif* significa il far piegare una cosa dal suo stato regolare » ⁽⁵⁾.

In generale i polemisti musulmani applicando il *tahrif* agli ebrei ed ai cristiani con riferimento alla S. Scrittura, lo prendono talvolta come alterazione materiale del testo biblico e tal'altra come alterazione nel suo senso.

⁽¹⁾ Cfr. Az-Zamahšārī, *Al-kaššāf*, (Cairo, 1318 eg.), I, 367: « ليا بالسنتهم »
حيث قتلا بها وتحريفا اي يفتلون بالسنتهم الحق الى الباطل حيث
ecc. يضعون راعنا موضع انظرنا. aṭ-Ṭabarī, *Tafsīr* (Cairo, 1321, eg.), III, 211:
عن ابن جرير « وان منهم لفرقتا يلوون السنتهم بالكتاب » (Cor. III, 72)
قال فريق من اهل الكتاب يلوون السنتهم وذلك تحريفهم اياه عن موضعه
فأصل اللبى القتل والقلب من قول القائل
عن مجاهد « ... يلوون السنتهم بالكتاب » قال يحرفونه.

⁽²⁾ Cfr. Fahr ad-dīn ar-Rāzī, *Mafātih al-ğayb* (Cairo, 2^a ed., 1324 eg.), II,
479: قال القفال رحمه الله قوله « يلوون السنتهم » (Cor. III, 72) معناه ان
يعمدوا الى اللفظة فيحرفونها في حركات الاعراب تحريفا يتغير به المعنى
ecc. LANE, *Arabic-English lexicon*, p. 549, col. 2 e 3: or تحريف signifies the
perverting of language; or the altering a word in form; as in writing
letter, or more for another, or others.

⁽³⁾ Probabilmente abū Bakr Muḥ. b. 'Alī al-kabīr aš-šāšī († 365 eg.), giu-
reconsulto šafeita. Cfr. HJ, ed Flügel, indice, 2071.

⁽⁴⁾ *Mafātih*, I, 379.

⁽⁵⁾ O dalla sua giusta situazione, o dalla sua dirittura; هو التحريف هو
امالة الشيء عن حقه.

Fahr ad-dīn nota che il *tahrif* da parte degli ebrei avveniva in 4 modi: 1. sostituendo alcune parole del Pentateuco con altre, p. es. sostituendo il vocabolo *raġm* (lapidazione) con *hadd* (castigo) ⁽¹⁾; 2. dando al contesto delle parole una falsa interpretazione non rispondente al loro vero senso; e questa, secondo lui, è la migliore e la più esatta spiegazione del *tahrif* ⁽²⁾; 3. simulando di aderire dinanzi a Maometto a quel ch'egli diceva, e poi, lontani da lui, tornando a dissentire ⁽³⁾; 4. invertendo i precetti dettati da Dio nel Pentateuco, applicando p. es. la fustigazione invece della lapidazione ivi sancita; e qui egli nota che per questo fatto gli ebrei non potevano meritare il nome di credenti perchè non aggiustavano fede a Mosè e al Pentateuco, nè a Maometto e al Corano ⁽⁴⁾.

Abū 'l-Faḍl al-Mālikī, per quel che appare dal titolo di un capitolo del suo trattato polemico ⁽⁵⁾, adopera il vocabolo *tahrif* anche per significare il mutuo sbugiardarsi, secondo lui, degli evangelisti.

Al-Hindī ⁽⁶⁾, dopo aver distinto il *tahrif* in alterazione materiale del testo biblico e in quella del suo senso, parlando del *tahrif* inteso come alterazione materiale del testo, lo distingue in *tahrif* mediante mutamento di parole التحريف اللفظي بالتبديل, in *tahrif* mediante interpolazione التحريف بالزيادة e in *tahrif* mediante sottrazione التحريف بالنقصان.

Rimarrebbe a dir qualche cosa sul senso in cui questo vocabolo è adoperato nel Corano; ma siccome ciò formerà naturalmente una parte importante della nostra trattazione, lo diremo a suo luogo. Basta qui notare che, stante la diversità dei sensi proprii della parola *tahrif*,

⁽¹⁾ *Mafātih*, III, 230.

ان المراد بالتحريف القاء الشبه الباطلة والتاويلات
الفاسدة وصرف اللفظ عن معناه الحق الى معنى باطل... وهذا هو الاصح
قد ذكرنا في سورة البقرة ان المراد من التحريف تفسير آيات:
التوراة بالوجوه الباطلة الفاسدة.

⁽²⁾ *Mafātih*, III, 230; I, 380.

فنتقول قوله « يحرفون الكلم من بعد مواضعه »
المقصود من هنا (Cor. IV, 45); ibid. III, 409: الكلام تهديد اليهود في اقدمهم على تحريف حكم الله تعالى في حد الزاني
المحصن يعنى انهم انكروا حكم الله المنصوص عليه في التوراة وقالوا انه غير واجب
فهم كافرون على الاطلاق لا يستحقون اسم الايمان لا بموسى والتوراة ولا بمحمد
والقرآن.

⁽³⁾ *Disputatio pro religione Mohammedanorum adversus Christianos*; ed.
Van den Ham (Lugduni Batavorum, 1890), p. 42.

⁽⁴⁾ *Izhār al-haqq* (Cairo, 1315), I, 126-166.

IL « TAHRIF » OD ALTERAZIONE DELLA BIBBIA SECONDO I MUSULMANI

Passiamo ora ai polemisti musulmani. I più antichi riguardo alla nostra tesi non si allontanarono dal Corano, dai compagni di Maometto, e dai primi interpreti del Corano. Quelli invece che vennero più tardi si divisero in parecchie scuole, delle quali alcune furono favorevoli ed altre contrarie alla genuinità del testo biblico.

Al-Qasim.

Primo è l'imām Zaydita al-Qāsīm b. Ibrāhīm († 246 e. v.). Questi nella sua *Confutazione contro i cristiani*, per combattere la divinità di Cristo, si serve anche di molti passi del Vangelo. Stabilisce il principio generale che i cristiani abbiano dato ai passi biblici una falsa interpretazione (1), per cui siano caduti in errore. Ecco le sue testuali parole: « I cristiani però hanno spiegato quei libri secondo le proprie idee ed i propri capricci: son caduti perciò in errore per essere stati ciechi nello spiegarli, ed han tratto in errore, sviandoli, coloro che li han seguiti » (2). E dopo averli esortati ad esaminare quei passi serenamente e secondo le norme della giustizia, continua: « Osservate il Pentateuco ed il Vangelo che vi è stato rivelato dal vostro Signore, lasciate d'inventare menzogne contro Dio interpretando questi libri alla cieca, e, se Dio vuole, sarete ben guidati per le vie che vi proponete e godrete, come disse Dio, i beni che si trovano sopra di voi e sotto i vostri piedi » (3).

(1) Quando al-Qāsīm ed altri polemisti intendono dimostrare l'alterazione per mezzo della falsa interpretazione che gli davano i cristiani, e da tener conto che tale interpretazione creduta alterata era nei riguardi di loro musulmani e della dottrina musulmana, poichè essi musulmani, com'era ben naturale, non potevano riconoscere, anzi ci si dovevano opporre, la dottrina cristiana; ch'era l'effetto della interpretazione genuina del Vangelo secondo la tradizione e l'insegnamento della Chiesa. E stava appunto in ciò la differenza sostanziale delle due religioni.

(2) Cfr. I. Di Matteo, *Confutazione contro i cristiani dello Zaydita al-Qāsīm b. Ibrāhīm* in RSO, IX, 1922, p. 350.

(3) Cfr. Di Matteo, op. cit., p. 351.

Encyclopaedia Judaica, Jerusalem 1978-1982, s.v. "Astronomy" (by Arthur Beer); Ibn Ṣalāh, *Zur Kritik der Koordinatenüberlieferung im Strenkatalog des Almagest*, ed. P. Kunitzsch, Göttingen 1975; Paul Kunitzsch, *Der Almagest: die Syntaxis Mathematica des Claudius Ptolemäus in arabisch-lateinischer Überlieferung*, Wiesbaden 1974; D. Pingree, "History of mathematical astronomy in India", in *Dictionary of scientific biography*, ed. Charles Coulston Gillispie, vol. 15, New York 1981; G. Saliba, "An observational notebook of a thirteenth - century astronomer", *Isis*, vol. 74 (1983); idem, "The role of the Almagest commentaries in medieval Arabic astronomy: a preliminary survey of Tūsī's reduction of Ptolemy's Almagest", *Archives internationales d'histoire des sciences*, no. 37 (1987); Julio Samsó, "Sobre la astronomía de al-Bīrūnī", *Al-Andalus*, XXXVI (1971); Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, Leiden 1967-1984; Moritz Steinschneider, *Die arabischen Übersetzungen aus dem Griechischen*, Graz 1960; Charles Ambrose Storey, *Persian literature: a bio-bibliographical survey*, vol. 2, pt. 1, London 1972.

/ فرید قاسملو /

تحریف، از مباحث مهم کلامی در باره تغییر یا عدم تغییر کتب آسمانی. تحریف در لغت به معنای «گردانیدن سخن» (روزنی، ص ۵۷۴؛ غیاث‌الدین رامپوری، ذیل واژه) و «تغییر دادن سخن» است (ابن‌منظور؛ شرتونی، ذیل «حرف») و خصوصاً در مورد تغییر دادن کتاب به کار می‌رود (داعی‌الاسلام، ذیل واژه). تحریف گاه صرفاً به معنای تغییر لفظ (← جرجانی، ص ۵۵) و گاه صرفاً به معنای تغییر معنا و سوء تأویل دانسته شده است (← ابن‌منظور، همانجا؛ برای دیگر معانی لغوی تحریف ← بخش دوم مقاله).

بحث تحریف در فرهنگ اسلامی به‌طور خاص درباره دو موضوع مطرح شده است: تحریف کتابهای آسمانی یهودیان و مسیحیان، و تحریف در قرآن.

۱) **تحریف کتابهای آسمانی یهودیان و مسیحیان.** بحث در این درباره ریشه در قرآن کریم دارد که در آن تورات* و انجیل* به عنوان کتابهایی که خداوند بر پیامبرانش نازل کرده است، تأیید شده‌اند (← آل‌عمران: ۳؛ مائده: ۴۶-۴۸) و در عین حال بر این نکته نیز تأکید شده است که این کتابها تحریف شده‌اند. در آیه ۷۵ سوره بقره درباره یهودیان آمده است که گروهی از آنان کلام خدا را می‌شنوند و به‌رغم آنکه آن را

ابن‌هیثم، الشکوک علی بطلمیوس، چاپ عبدالحمید صبره و نبیل شهابی، قاهره ۱۹۷۱؛ ابوریحان بیرونی، کتاب القانون المسعودی، حیدرآباد دکن ۱۳۷۳-۱۳۷۵ / ۱۹۵۴-۱۹۵۶؛ ایرج افشار و محمدتقی دانش‌پژوه، فهرست کتابهای خطی کتابخانه ملی ملک، ج ۱، تهران ۱۳۵۲؛ ایرج افشار، محمدتقی دانش‌پژوه، و علینقی منزوی، فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۱۶، تهران ۱۳۴۸؛ محمدبن جابر بٹانی، کتاب الزیج الصابی، چاپ کارلو آلفونسو نالینو، میلان ۱۸۹۹؛ بطرس بستانی، محیط‌المحیط: قاموس مطول للغة العربیة، بیروت ۱۹۸۷؛ کلاودیوس بطلمیوس، المجسطی، ترجمه حجاج‌بن یوسف بن مطر، نسخه خطی کتابخانه لیدن هلند، ش ۶۸۰، Or. نسخه عکسی موجود در کتابخانه بنیاد دایرة‌المعارف اسلامی؛ حاجی خلیفه؛ عبدالحسین حائری، فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۱۹، تهران ۱۳۵۰؛ جورج سارتون، مقدمه بر تاریخ علم، ترجمه غلامحسین صدیقی افشار، تهران ۱۳۵۳-۱۳۵۷؛ محمدبن محمود شمس‌الدین آملی، نفائس الفنون فی عرایس العیون، ج ۳، چاپ ابوالحسن شعرانی، تهران ۱۳۷۹؛ عبدالرحمان‌بن عمر صوفی، ترجمه صورالکواکب عبدالرحمن صوفی، به قلم نصیرالدین طوسی، چاپ معزالدین مهدوی، تهران ۱۳۵۱؛ احمدبن محمد فرغانی، جوامع علم النجوم و اصول الحركات السماویة، فرانکفورت ۱۴۰۶ / ۱۹۸۶؛ محمدآصف فکرت، فهرست الفبائی کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، مشهد ۱۳۶۹؛ محمودبن مسعود قطب‌الدین شیرازی، دُرّة‌التاج لیغزة اللباج، بخش ۲، تهران [?] [۱۳۲۴ ش]؛ علی‌بن یوسف قفطی، تاریخ‌الحکماء، و هو مختصر الزوزنی المسمى بالمنتخبات الملتقطات من کتاب اخبارالعلماء باخبار الحکماء، چاپ لیبرت، لایپزیگ ۱۹۰۳؛ احمد گلچین معانی، فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ج ۸، مشهد ۱۳۵۰؛ مبشرین فانک، مختارالحکم و محاسن‌الکلم، چاپ عبدالرحمان بدوی، بیروت ۱۹۸۰؛ احمد منزوی، فهرستواره کتابهای فارسی، تهران ۱۳۷۴ ش - ؛ کارلو آلفونسو نالینو، علم‌الفلسک: تاریخه عندالعرب فی القرون الوسطی، بیروت [بی‌تا]؛ محمدبن محمد نصیرالدین طوسی، تحریر مجسطی، نسخه خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ش ۵۴۵۲، نسخه عکسی موجود در کتابخانه بنیاد دایرة‌المعارف اسلامی؛ یعقوبی؛

Abdul Muqtaḍir, *Catalogue of the Arabic and Persian manuscripts in the oriental public library at Bankipore*, XI, Patna 1927; W. Ahlwardt, *Handschriften-Verzeichnisse Königl. Bibliothek zu Berlin: verzeichniss der arabischen Handschriften*, vol. 5, Berlin 1893; Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, Leiden 1943-1949; *Supplementband*, 1937-1942, Francis J. Carmody, *Arabic astronomical and astrological sciences in Latin translation: a critical bibliography*, Berkeley, Calif. 1956; *Denkard*, tr. and ed. D. M. Madan, Bombay 1911; B. N. Dhabhar, *The Epistles of Manushchihar*, Bombay 1912; R. Dozy, *Supplément aux dictionnaires arabes*, Beirut 1981;

بحث امر به معروف و نهی از منکر آمده، مسایل مربوط به وجوب دفاع و پاسداری از مرزهای امت اسلام و عزت و عظمت مسلمانان و لزوم حفظ استقلال کامل ممالک اسلامی و قطع ایادی کافران و بیگانگان و استعمارگران از موضع فتوا طرح شده و در آنها هر نوع ارتباط سیاسی و یا اقتصادی با استعمارگران، که موجب استیلائی آنان شود، تحریم گشته است. نیز گفته شده است که اگر هر یک از حاکمان کشورهای اسلامی ویا وکیلان مجالس قانون گذاری موجب نفوذ سیاسی ویا اقتصادی بیگانگان گردند و «بیضه اسلام» در خطر واقع شود باید به هر وسیله که شده مسلمانان آنان را مجازات کنند و دست کم آنها را از حقوق اجتماعی محروم سازند. زمانی اهمیت این فتاوی آشکار می شود که توجه کنیم در قرنهای اخیر احکام اجتماعی و سیاسی اسلام چندان مورد توجه فقیهان شیعی قرار نگرفته و حتی از حوزه بحث علمی نیز کنار گذاشته شده بودند و اگر هم گاه مورد بحث فقها واقع می شدند، هیچگونه کاربردی برای آن مباحث نظری در میان نبود و لذا کمتر مؤمن و یا حتی عالم و فقیهی خود را مسؤول اجرای آن احکام می دانست.

کتاب *تحریر الوسیله* بارها در نجف و ایران چاپ شده است. بخشهایی از آن با عنوان *رساله نونین* به وسیله عبدالکریم بی آزار شیرازی به زبان قابل فهم فارسی ترجمه شده و چاپ شده است. همچنین ترجمه آن همراه با متن عربی، به قلم حجج الاسلام افضی زاده و اسلامی، در ۴ مجلد از سوی دفتر انتشارات اسلامی قم (۱۳۶۶-۱۳۶۹ ش) انتشار یافته است.

منبع: *تحریر الوسیله*، امام خمینی، قم مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۴/ق/۱۳۶۳ ش، ج ۲.

تحریر ناپذیری قرآن کریم، در آغاز راجع به انتخاب عنوان (تحریر ناپذیری قرآن) برای این مقاله توضیح کوتاهی لازم است. بعضی از قداما از این مسأله تحت عنوان «تحریر قرآن» یا «عدم تحریر قرآن» یا به ندرت «عصمت قرآن» بحث کرده اند. «تحریر قرآن» این اشکال را دارد که عنصر نامطلوبی در بر دارد (یعنی تحریر) و به نقض غرض شباهت دارد که اگر چه در طی مقاله، عدم «تحریر قرآن» طرح و اثبات می گردد، ولی عنوان (تحریر قرآن) کمابیش غلط و غلط انداز است. مانند این می ماند که از عصمت انبیاء تحت عنوان گناه یا صدور گناه از پیامبران بحث گردد. عنوان «عدم تحریر» این عیب را دارد که در ردیف «عدم» درج می گردد و حال آنکه کلمه کلیدی «تحریر» است. کلماتی چون «عصمت» یا «صیانت قرآن از تحریر» نیز همین اشکال را دارند. با این ملاحظات به نظر می رسد که «تحریر ناپذیری قرآن کریم» تقریباً بی اشکال است. نخست بار استاد مرتضی عسکری آن را به کار برده و مقاله ای تحت این عنوان نوشته است. این توضیح را

آغازین جلد نخست آن برمی آید، این کتاب، پس از آنکه مؤلف در سال ۱۳۸۴/ق/۱۳۴۳ ش از ایران به بورسای ترکیه تبعید شد، در همان تبعیدگاه تألیف یافته است. مؤلف در همانجا می گوید که در گذشته حاشیه ای بر کتاب *وسیله نجات* تألیف آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی نوشته بودم و اکنون با استفاده از فرصت به دست آمده بر آن شدم حاشیه را به صورت جداگانه و مستقل برای استفاده بهتر و بیشتر تدوین کنم. *تحریر الوسیله* به سبک کتب فقهی فقیهان شیعی تحت عناوین خاصی مربوط به احکام عملی دینی نگارش یافته و تمامی عناوین ذیل عنوان «کتاب» آمده و به سیاق کتابهای توضیح المسائل فارسی هر حکمی تحت عنوان «مسأله» تدوین یافته است. کتاب با در آمدی تحت عنوان «المقدمه فی فروع التقلید» آغاز شده و سپس با «کتاب الطهاره» آغاز می شود ویا طرح تمامی ابواب فقهی متداول ادامه می یابد و سرانجام با طرح مسایلی نو و مستحدث در قلمرو احکام پایان می پذیرد. در بخش مسایل نو احکام بیمه، سفته، سر قفلی، بانک، بخت آزمایی، تلقیح مصنوعی، تشریح بدن انسان، تغییر جنسیت، رادیو و تلویزیون و مسایل مربوط به نماز و روزه مسافر در هوابیما و... آمده است.

کار مهم و نوی امام خمینی در این کتاب، طرح مجدد فریضه امر به معروف و نهی از منکر و دفاع و موضع گیری روشن و قاطع وی در مقابل حکومتهای زمان است که البته عمدتاً در ذیل بحث کلی خود به حکومت ایران و دولت محمدرضا شاه (۱۳۵۹ ش) نظر داشته است. وی در آغاز از اهمیت و جایگاه دو واجب شرعی امر به معروف و نهی از منکر سخن می گوید و آن را بر اساس قرآن و حدیث مهمترین فریضه می شمارد و اعتقاد به آن دو را از ضروریات دین می داند که اگر کسی آگاهانه منکر شود کافر خواهد شد. آنگاه احکام و مسایل مختلف مربوط به آن دو فریضه را برمی شمارد. وی افزون بر طرح کلی امر به معروف و نهی از منکر، برای نخستین بار از موضع یک فقیه برجسته و در یک کتاب رسمی فقهی، وظایف عالمان و فقیهان دین را در ارتباط با این دو واجب بیان می کند و فتوا می دهد که اگر عالمان دین در برابر بدعتها سکوت کنند و این سکوت موجب هتک گردد ویا سبب آن شود که مردمان نسبت به آنان بدگمان شوند، به آنان واجب است که سکوت نکنند و در این صورت باید به اعتراض برخیزند. وی برای عالمان و طلاب ورود در درون حکومتهای جور و همکاری با حاکمان را، جز موارد استثنایی و با دلیل قابل قبول، جایز نمی شمارد و فتوا می دهد که هر عالمی اگر متصدی مدارس دینی که به وسیله حاکمان و دولت تأسیس یافته شود محکوم به ضعف عدالت است و لذا نمی توان در نماز به آنان اقتدا کرد و آنان را به شهادت طلاق و امثال آن خواند و کسی حق ندارد سهم امام و سهم سادات را به آنان، مادام که متصدی امور یاد شده باشند، بدهد. در بحث دفاع نیز، که پس از

KUR'AN'IN CEM'İ MESELESİ

Ass. Sadık KILIÇ

Miladî tarih 610 u gösteriyordu Hz. Muhammed'e ilk vahiy geldiğinde. O, insanlığı kurtuluşa çağıran, karanlık dünyada yolları aydınlatan bir nur idi. Bu görev için ilahî bir terbiyeden geçmiş, ve nihayet kemâl döneminde görevlerin en yücesi ile görevlendirilmişti: «Oku! Yaratan Rabbinin adıyle, ki O; insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir (...)» (1). Çetin bir görev bekliyordu O'nu. Bir peygamberdi ve her şeyden önce görevi de «tebliğ» idi: «Ey peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer (böyle) yapmazsan risaletini tebliğ etmiş olmazsın. (Korkma) Allah seni, insanların şerrinden korur» (2). O'nun direktiflerinin kaynağını da elbette Kur'an-ı Kerim teşkil edecektir; O, ancak Kur'an'a uymakla yükümlüydü: «(Habibim) de ki, ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır veya ben gaybı biliyorum demiyorum. Ben ancak bana bildirilene tâbi oluyorum (3)» (...) Deki, O'nu kendiliğimden değiştiremem. Ben ancak, bana bildirilene tâbi oluyorum. Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım» (4).

Resulullah görevinde son derece titiz idi. Vahiy telâkki ederken ve sonraki davranışları bunu ortaya koyar. Vahiy hali vukû bulduğunda, bildirileni çabuk ezberlemek için dilini hareket ettiriyor (5), gelen vahiyleri özel katiplerine kaydettiriyor (6), buna

- (1) 'Alak, 1-3.
- (2) Mâide, 67.
- (3) En'âm, 50.
- (4) Yûnus, 15.
- (5) Kıyâme, 16.
- (6) Şahîh-i Buḥârî, I, 4.

ایوب القاسم، زندگی‌نامه ریاضی‌دانان دوره اسلامی، تهران، ۱۳۶۵؛ قطب‌الدین شیرازی، محمود، درة التاج لفرقة الدجاج، بخش دوم، تهران، ۱۳۲۴؛ مدرس رضوی، محمدتقی، احوال و آثار... نصیرالدین، تهران، ۱۳۵۴؛ مدرس رضوی، محمد، سرگذشت و عقاید فلسفی خواجه نصیرالدین طوسی، تهران، ۱۳۳۵؛ نصیرالدین طوسی، تحریرالمجسطی، نسخه خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، شم ۵۴۵۳؛ نیز:

GAS; Krause, M., «Stambuler Handschriften islamischer Mathematiker», Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik, Abteilung B: Studien, vol. III, 1936; Storey, C. A., Persian Literature, London, 1958.
یونس کرامتی

تحریر، کاستی، افزونی یا تغییر در متن قرآن که وقوع آن از سوی عالمان بررسی شده، و عموماً منتفی دانسته شده است. این واژه از ریشه «حرف» به معنای لبه و کناره است (جوهری، ۱۳۲۴/۴؛ ابن منظور، ذیل حرف) که در باب تفعیل به معنای دگرگونی و تغییر هر پدیده‌ای به سمتی جز جایگاه طبیعی خود به کار رفته است (ابن فارس، ۴۳/۲) و در خصوص متون، به تلاش جهت تغییر یا دویهلو ساختن آن گفته می‌شود (راغب، ۲۲۸؛ ابن منظور، همانجا). این مفهوم اگر چه شامل هر دو نوع تغییر واژگانی یا معنایی می‌شود، واژه‌شناسان بیشتر کاربرد واژه تحریف را منحصر به نوع نخست دانسته‌اند (ابوالبقاء کفوی، ۲۹۴). در قرآن از این واژه در سخن از تصرف برخی دانشمندان یهود در خصوص کتاب مقدسشان استفاده شده است (نک: بقره ۷۵/۲؛ نساء ۴۶/۴). این اصطلاح در حوزه علوم قرآنی در ارتباط با شعبه وقوع تحریف در قرآن و اثبات مصونیت قرآن از آن به کار می‌رود.

برخی از مهمترین زمینه‌های تاریخی برای طرح این بحث را می‌توان در این موضوعات دنبال کرد: روند نسبتاً طولانی نزول، جمع و تدوین قرآن (نک: ابن ندیم، ۲۷-۴۲)، با توجه به تنوع گویشها در شبه جزیره و تأثیر آن بر قرائت قرآن (نک: سیوطی، ۱۳۳۱-۱۳۳۸؛ نیز ابن ابی شیبه، ۱۵۷/۷-۱۶۰)، شیوه ابتدایی الفبای عربی در نقطه‌گذاری و نیز برخی مشابهتها در رسم الخط (ابن خلدون، ۴۱۷/۱-۴۲۱)؛ برای آگاهی از سیر تطور رسم الخط قرآن، نک: ابوعمر، ۴۳-۱)، احتمال نقل به معنی توسط برخی از صحابه (نک: ابویعلی، ۸۸/۷؛ سیوطی، ۱۳۰/۱-۱۳۸؛ قس: قرطبی، ۴۱/۱۹-۴۲) و اختلاف آنها در جمع و تدوین مصحف (نک: خوئی، ۲۴۴-۲۴۶) و در نهایت وقوع اختلاف در قرائتات و مصاحف قرآنی (نک: ابن ندیم، ۲۸-۳۹).

در شماری از روایات اهل سنت، به وقوع گونه‌هایی از تغییر موهوم تحریف در قرآن اشاره، و حتی نمونه‌هایی از آن یاد شده است؛ در این‌گونه روایات از وقوع دگرگونی‌هایی در زمینه اشتباهاتی از سوی کاتبان؛ تفاوت قرائتات و مصاحف گوناگون از سوی صحابه؛ و نیز حذف، تبدیل، کاستی و فزونی‌های پدید آمده

مجسطی را گرد روایت بازنگاری شده خواجه نصیر متمرکز سازند. حسام‌الدین سیواسی که تحریر به خواهش او نوشته شده بود، نخستین شرح را بر این کتاب نوشت. برخی دیگر از شرح‌های تحریر نصیرالدین طوسی بدین قرار است: شرح نظام‌الدین حسن بن محمد بن حسین اعرج نیشابوری (مشهور به نظام اعرج) با عنوان تعبیر (یا تفسیر) التحریر که به توصیه قطب‌الدین شیرازی فراهم آمده، و در شعبان ۷۰۴ به پایان رسیده است. قاضی زاده رومی جاشیه‌ای بر این شرح نوشته است؛ شرح عبدالعلی بیرجندی (ه ۵)؛ شرح‌های عصمت‌الله بن نظام بن عبدالرسول شاریپوری و شمس‌الدین محمد بن احمد خفری؛ و نیز شرحی بدون نام شارح که ممکن است از آن شمس‌الدین سمرقندی (مؤلف اشکال التأسيس فی الهندسة) باشد. غیاث‌الدین محمد منصور دشتکی شیرازی نیز خلاصه‌ای از آن را با عنوان تکملة المجسطی فراهم آورده است (GAS, VI/93-94؛ مدرس رضوی، ۳۴۹-۳۵۰؛ قربانی، ۴۹۹، ۵۰۸؛ مدرس، ۱۰۳).

خیرالله بن لطف‌الله مهندس لاهوری در ۱۱۴۴ق تحریر نصیرالدین طوسی را با عنوان تقریب التحریر به فارسی ترجمه کرده است (استوری، III/37). در همین سال مترجمی به نام جگناته یا جاگانات تحریر را به سنسکریت ترجمه کرده است. از آنجا که برخی شرح‌های عبدالعلی بیرجندی به سنسکریت ترجمه شده است (نک: ه ۵، بیرجندی، نظام‌الدین)، بعید نیست که تحریرالمجسطی نیز واسطه شرح بیرجندی به سنسکریت درآمده باشد و نه روایت عربی اصلی آن.

تحریرالمجسطی به‌رغم شهرت بسیارش تاکنون به چاپ نرسیده، اما دست‌نویسهای متعددی از آن در دست است. به گفته آقابرگ تهرانی، دست‌نویس اصلی این اثر (به خط خواجه نصیر) در جمله موقوفات شیخ عبدالحسین طهرانی بوده و به اروپا برده شده است (۳/۳۹۰-۳۹۱)، که امروزه نشانی از آن در دست نیست). دیگر نسخه نفیس این اثر که در ذیحجه ۶۶۲ از روی خط خود خواجه نصیرالدین توسط ابن بواب بغدادی ریاضی‌دان کتابت شده است، اکنون با شماره ۵۹۲ در کتابخانه مدرسه سپهسالار نگهداری می‌شود (دانش‌پژوه، ۳/۳۴۴) و تا هنگامی که دست‌نویس خواجه پیدا نشود، باید نسخه اساس ویرایش انتقادی این اثر - که بسیار ضروری می‌نماید - قرار گیرد. نسخه نفیس دیگری از این اثر، به خط قطب‌الدین شیرازی با شماره ۲۹۴۱ در کتابخانه نوره عثمانیه استانبول نگهداری می‌شود (کراوزه، ۵۰۴؛ قربانی، ۴۹۸).

مأخذ: آقابرگ، الدررمة؛ بیرونی، ابوریحان، القانون المسعودی، حیدرآباد دکن، ۱۳۷۵ق/۱۹۵۶م؛ دانش‌پژوه، محمدتقی و علیتقی منزوی، فهرست کتابخانه سپهسالار، تهران، ۱۳۴۰؛ صوفی، عبدالرحمان، صورالکواکب، چ تصویری، به کوشش فؤاد سزگین، فرانکفورت، ۱۴۰۶ق/۱۹۸۶م؛ همان، ترجمه فارسی نصیرالدین طوسی، به کوشش معزالدین مهدوی، تهران، ۱۳۵۱؛ قربانی، ایوب‌القاسم،

مجلد الحادي عشر والثاني عشر

① Tashif

② Tahrif

تشرين الثاني وكانون الأول سنة ١٩٤٤ ذوالقعدة وذوالحجة سنة ١٣٦٣ Dimeak

التصحيف والتحريف

لضعف التدوين عند العرب في أول الإسلام وقع مع طول الزمن وكثرة الرواة ودخول العجمة على اللغة تصحيف وتحريف في بعض ألفاظ السنة والشعر والخطب وزاده كثرة كون الأمة كانت تكتب أولاً بالخط الكوفي بدون إجماع ثم عمدت إلى هذا الخط المتعارف وهي تغفل فيه النقط أيضاً . وكان من جهلة النساخ بلاء على الكتب بتلافاه الوراقون الذين يتوخون قراءة الكتب على مؤلفيها أو على العلماء المدققين فتصدر سليمة في الجملة .

وقديماً ألف المؤلفون في تصحيح غلطات أهل كل فن ولا سيما الحديث واللغة وقد توفرت العناية بفنون الحديث وخدم خدمة لم يُخدمها فن مثله . وللمتأخرين من الكتب المطبوعة في هذا الشأن «المشبه في أسماء الرجال» للحافظ الذهبي و«كتاب الأنساب المتفقة في الخط المتماثلة في النقط والضبط» لمحمد بن طاهر المقدسي و«تحفة ذوي الأرب في مشكل الأسماء والنسب» لابن خطيب الدهشة و«لب الباب في تحرير الأنساب للسيوطي» وغير ذلك من المطبوع في بلاد الغرب ولفرط عناية القوم بالروايات الصحيحة ، وخوفهم من تسرب العبث إليها كانوا يضبطون كل كلمة لا بالشكل فقط بل بالتميين بالحروف وبيان المعجم منها وغير المعجم . وقد أعد كتاب وفيات الأعيان لابن خلكان من أفضل كتب الأنساب والتراجم بما ضبطه من أسماء الأعلام . وآخر من عني من أهل هذا العصر بتصحيح الأغلاط العلامة أحمد نيورباشا رحمه الله فإنه صحح غلطات «لسان العرب» لابن المكرم وغلطات

فهرس الجزء التاسع والعاشر من المجلد التاسع عشر

الصفحة

- ٣٨٥ هل وفيت العربية بفرضها للأستاذ محمد كردعلي
 ٣٩٣ اللغة العربية وسكان الاندلس في القرون الوسطى ≡ هنري بيريس
 ٤٠٩ فضل العرب على علم الحيوان (٢) للأب انتاس ماري الكرملي
 ٤١٦ القرآن : بحث علمي تاريخي أثري للأستاذ فيليب دي طرازي
 ٤٢٤ قلعة شقيف أرنون ≡ سليمان ظاهر
 ٤٣٤ قبر معاوية بن أبي سفيان ≡ للأستاذ جعفر الحسيني
 ٤٤٢ دار الحديث السكرية ≡ للأستاذ محمد أحمد دهمان

مخطوطات ومطبوعات

- ٤٨٤ الإمتاع والمؤانسة ≡ للأستاذ محمد كردعلي
 ٤٥١ ابن الرومي : حياته من شعره ≡ شفيق جبري
 ٤٥٣ سعد زغلول ≡ ≡ ≡
 ٤٥٤ تذكاري جيتي ≡ ≡ ≡
 ٤٥٦ الحكم المطلق في القرن العشرين ≡ ≡ ≡
 ٤٥٨ تصحيح نهاية الأرب (جزوه الثالث عشر) ≡ عبد القادر المغربي

آراء وأنباء

- ٤٦٦ البيان السنوي العام ≡
 ٤٧٣ على ذكر «الفند» ≡ للأستاذ عارف النكدي
 ٤٧٧ ديوان الحكيم (أبي نواس) ≡ طه الراوي
 ٤٧٩ كتب المساجد في الشام ≡ عباس العزاوي

Tahmūrath, with his predecessors Kayūmarth and Hūshang, into the genealogy of the Biblical prophets, with e.g. Adam as the first man, and Tahmūrath being equated with Noah, and to locate his residence at Sābūr in Fārs (see al-Mas'ūdī, *Murūdj*, ii, 111, iii, 252 = §§ 535, 1116).

Unlike other royal names from the Iranian national epic, such as Rustam, Shahriyār, Hūshang, etc., Tahmūrath did not become popular within Muslim Persian and Persian-influenced onomastic. However, it does appear amongst the later line of Shīrwān Shāhs [q.v.] as the name of the brother of the Shāh Ibrāhīm b. Muḥammad b. Kay Kubādī (780-821/1378-1418) (see C.E. Bosworth, *The New Islamic dynasties, a chronological and genealogical manual*, Edinburgh 1996, no. 62). Also, it was probably these Shāhs' fondness for Iranian epic names that made the Christian kings of Georgia (not infrequently allied with the Shāhs by marriage) adopt the name under the form T'eimuraz.

Bibliography (in addition to references given in the article): Justi, *Iranisches Namenbuch*, 320-1; A. Christensen, *Les types du premier homme et du premier roi dans l'histoire légendaire des Iraniens*, Stockholm 1917, i, 182-216 (interpretations largely speculative and now untenable); E. Yarshater, *Iranian national history*, in *Camb. hist. Iran*, iii, 422; V. Minorsky, *IE* art. s.v. (C.E. BOSWORTH)

TAHĪNĪT (A.), the verbal noun of *hannaṭa* "to prepare a corpse for burial with embalming substances" (see Lane, i, 657a). For this process, and the substances used, see HINĀṬA.

TAHRĪF (A.), change, alteration, forgery; used with regard to words, and more specifically with regard to what Jews and Christians are supposed to have done to their respective Scriptures (*yuharrifūna 'l-kalīma 'an mawāḍi'hi*, sūra IV, 46, V, 13; see also II, 75), in the sense of perverting the language through altering words from their proper meaning, changing words in form or substituting words or letters for others. Such substitution is also termed *tabdīl*, a wider term, used also in other contexts, but in the Qur'ān and later literature practically synonymous with *tahrīf* (see II, 59, VII, 162, and the commentary of Muḍjāhid b. Ḍjābr [q.v.] to IV, 46, where he explains *harrāfa* by *baddala*).

The Qur'ān accepts the *Tawrāt* and *Injīl* [q.v.] as genuine divine revelations taken from the same Guarded Tablets as the Qur'ān itself and brought by true messengers to both Jews and Christians respectively. Those, however, did not adhere to their Law, but tampered with their own Scriptures (III, 78, with the verb *lawā*; V, 15, 45). The Qur'ān does not state explicitly how this was done and when, but later commentaries give various explanations. Some relate it to the times of Moses (see commentaries to II, 58-9, wherein the Banū Isrā'īl are accused of having changed (orally?) the word *ḥittā*). Later authors accuse Israelite Kings or Priests, especially Ezra the Scribe (see below) or Byzantine rulers, etc. The accusation that Jewish contemporaries of Muḥammad concealed (*kitmān*) Biblical material, e.g. the punishment (stoning) for adultery or the Biblical prediction of Muḥammad's prophecy (see the commentaries on V, 42-9, and Ibn Hishām, ii, 382 ff., 393-5) is also considered to be *tahrīf*.

The accusation of forgery was a widespread polemical motif, already in pre-Islamic times used by pagan, Samaritan and Christian authors to discredit their opponents and Scriptures. In the Medinan sūras it is a central theme, apparently used to explain away the contradictions between the Bible and the Qur'ān and to establish that the coming of the Prophet and the

rise of Islam had indeed been predicted in the "true" Bible.

In the first centuries of Islam, *tahrīf* was not a central theme, though well-known. *Ḥadīth* and early commentaries filled out the gaps left by the relevant Qur'anic verses. Muḍjāhid explained that those who hide and distort Biblical verses are the Jewish '*ulamā'*' (see al-Ṭabarī on the above verses). Others stated explicitly that the Jews do so in order to hide the fact that Muḥammad was predicted in their Torah (Muḳātil b. Sulaymān, *Tafsīr*, Cairo 1979, i, 118, to II, 76, see also 461). Some explained that *tahrīf* means that the Jews "made the lawful forbidden and the forbidden lawful, and took the truth as falsehood and the falsehood as truth" (al-Ṭabarī, on II, 59).

Muslim authors understood the falsification as either *tahrīf al-ma'nā*, distortion of the meaning of the text, or *tahrīf al-naṣṣ*, falsification of the text itself (see the *Risāla* of the 3rd/9th century writer Ibn al-Layth, in A.Z. Ṣafwat, *Ḍjāmhārāt rasā'il al-'Arab*, iii, Cairo 1356/1937, 296 ff., who seems to know both meanings and defends the Qur'ān against the counter-argument of having also been altered). Early Christian authors already defend themselves and their Scriptures against both accusations (S.H. Griffith, '*Ammār al-Baṣrī's Kitāb al-Burhān. Christian kalām in the first Abbasid century*', in *Le Muséon*, xlvii [1983], 165-8). Some Muslim authors take *tahrīf* to mean only the distortion of meaning of the text, notably al-Kāsim b. Ibrāhīm (d. 246/860; see I. Di Matteo, *Confutazione contro i Christiani dello Zaydīta al-Qāsim b. Ibrāhīm*, in *RSO*, ix [1922], 319) and Ibn Khaldūn, who rejects the idea of actual falsification of Jewish or Christian Scriptures "since custom prevents people who have a (revealed) religion from dealing with their divine Scripture in such a manner" (*Mukaddima*, ed. Quatremere, i, 12-13, tr. F. Rosenthal i, 20-1; most printed editions omit this remark).

The more common understanding, however, of *tahrīf* among Muslim authors, especially from the 5th/11th century up to modern times, has been the one which accused Jews and Christians of having deliberately falsified the text of their own respective Scriptures. Jewish oral tradition, seen as an unauthorised addition to Scripture, is also considered to be part of this falsification. So is Christian canon and other law. In this context, Muslim authors stressed the differences between the "three Bibles": the Hebrew Bible of the Jews; the Samaritan Bible; and the "Greek Bible" (i.e. the Septuagint) of the Christians (al-Mas'ūdī, *Murūdj*, i, 118-19 = § 115; al-Bīrūnī, *al-Āthār al-bākiya*, 20-1, tr. Sachau, 24; Ibn Ḥazm, *al-Faṣl fī 'l-mīlāl*, i, 117, 198, ii, 7-10) as proof of the falsification.

The argument of *tahrīf* is refuted already in an early polemical text attributed to the Byzantine Emperor Leo III (A. Jeffery, *Ghevond's text of the correspondence between 'Umar II and Leo III*, in *Harvard Theol. Review*, xxxvii [1944], 269-321) with the statement that Jews and Christians share the same, widely-known divine text, and that Ezra, who redacted the Bible, was a pious, reliable person. The same arguments appear in later Jewish writings (see Ibn Kammūna [q.v.], *Tankīh al-abḥāth li 'l-mīlāl al-ṭhalāth*, ed. and tr. M. Perlmann, Berkeley 1971, 1967, ch. 2). The personality of Ezra-'Uzayr [q.v.] becomes very involved in this discussion in the 4th/10th century, and especially with Ibn Ḥazm [q.v.], who in his *Faṣl* explicitly accused "'Azrā" of having falsified and added interpolations into the Biblical text. He also arranged systematically and in scholarly detail the arguments against the authenticity of the Biblical text in the first (Hebrew Bible) and second part (New Testa-

Tahrif (ort)
190155

- Muharef (Hos)